

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2011

Anna Novotná

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Anna Novotná

Příprava poezie 19. století k edici

(případová studie)

Preparation of 19th century poetry for publishing

(case study)

Praha 2011

vedoucí práce: prof. PhDr. Karel Šebesta, CSc.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 1. 8. 2011

Anna Novotná

Poděkování

Ráda bych poděkovala za trpělivou podporu při tvorbě bakalářské práce svému vedoucímu panu prof. PhDr. Karlu Šebestovi, CSc. a za vstřícné a přínosné konzultace Mgr. J. Sichálkovi, Mgr. M. Škarpové, Ph.D., a doc. PhDr. J. Rejzkovi Ph.D.; PaedDr. Věře Holejšovské, Mgr. Zdeně Zubíkové a Mgr. Ladislavu Pánovi, kteří mě motivovali ke studiu českého jazyka. Chtěla bych také poděkovat RNDr. Vladimírovi Pistoriovi a PhDr. Václavu Vaňkovi, CSc., kteří mi umožnili podílet se na vydání titulu *Rozkošný hrob*, jenž se stal mou inspirací pro tuto bakalářskou práci. Dále bych chtěla poděkovat své rodině za podporu při studiu a také Jindřichovi Šedovi, Blance Šedové, Elišce Černé a Vladě Ondokové za korekturu hotové práce. A Vítovi Pazderovi za konzultaci anglických částí bakalářské práce.

Klíčová slova

Textologie, textolog, editor, transkripce, knihtisk, 19. století, literatura, písmo, poezie

Key words

Textologie, textologist, editor, transcription, book printing, 19th century, literature, script, poetry

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá úpravou poezie 19. stol., nastiňuje mimo jiné i historicko-společenské podmínky pro vydávání literatury té doby a snaží se postihnout vše, co mohlo ovlivnit tehdejší situaci a následně podmínit i některé úpravy. Autorka se v práci také zamýšlí nad tím, co by měl editor při vydávání poezie této doby zvážit a vědět; jaké chyby mohou nastat lidským faktorem, autorským či neautorským. Na krátké básni z 1. pol. 19. stol. bude poukázána vhodnost či nevhodnost některých úprav a zároveň jejich nutnost či voluntativnost.

Abstract

This thesis deals with 19th century Czech poetry editing. It outlines, among other things, the historical and social conditions of literature edition of this era and strives to point out all that could have affected the situation of the time and that could have subsequently been the cause of certain editing alterations. The author also tries to think of what a 19th century editor needed to know and consider; what mistakes could have been caused by human factor and/or the author's or external influences. On an example of a short poem from the first half of the 19th century, the thesis attempts to point out the proper and improper alterations together with their necessity or voluntariness.

Obsah

Úvod.....	8
1. Vysvětlení základních pojmů.....	10
1.1 Textologie	10
1.2 Textolog a editor	12
1.3 Transliterace.....	12
1.4 Transkripce	12
1.5 Humanistická a novogotická písma.....	13
1.6 Kritické, čtenářské, vědecké a diplomatické vydání	13
2. Vintrova pravidla.....	15
3. Rozvaha před počátkem práce	16
4. Postavení českých autorů ve společnosti	20
5. Obrozenecká reforma českého písma	22
6. Nakladatelství a tiskárny	24
6.1 Osobnosti českého vydávání a knihtisku.....	24
6.2 Další menší či větší podniky.....	25
7. Společnosti podporující vydavatelskou činnost	27
7.1 Soukromá česká společnost nauk	27
7.2 Matice česká	27
7.3 Vynálezy učiněné ve jménu knihtisku.....	28
7.4 Shrnutí situace.....	28
8. Změny v textu, jejich třídění a charakteristika	29
9. Soubor navrhovaných pravidel pro úpravu poezie 19. stol.	33
9.1 Grafika.....	34
9.1.1 Digrafy	34
9.1.2 Zvláštní znaky	35
9.1.3 Interpunkce.....	35

9.1.4	Slova cizího původu.....	36
9.1.5	Velká písmena.....	37
9.1.6	Hranice slov	37
9.2	Hlásky.....	38
9.3	Tvary	39
9.4	Shrnutí	39
10.	Aplikace pravidel, textologický náhled.....	41
10.1	Shrnutí.....	47
11.	Závěr	48
	Použitá literatura	50
	Elektronická knihovna Kramerius.....	51
	Internetové zdroje.....	51
	Doplňující tituly a odkazy	51
	Seznam obrázků	53
	Seznam použitých zkratk.....	53

Úvod

K tématu bakalářské práce mě přivedl nejeden seminář v rámci bakalářského studia. Kromě povinných předmětů *Textologie a ediční praxe* (vedoucí PhDr. Michael Špirit, Ph.D.) a *Základy odborného psaní a redigování textu* (přednášky vedli: PhDr. Michael Špirit, Ph.D., prof. PhDr. Petr Bílek, CSc., doc. PhDr. Jan Wiendl, Ph.D.) jsem měla možnost navštěvovat také přednášku *Nakladatelská teorie* vedenou RNDr. Vladimírem Pistoriem a dva semináře orientované na problematiku vydávání: *Ediční práce* (vedoucí, prof. PhDr. Karel Kučera, CSc.) a *Nakladatelská praxe* (vedoucí RNDr. V. Pistorius).

V rámci semináře *Nakladatelská praxe* jsme měli za úkol připravit ve skupině k tisku vybraný titul. Naším titulem se stal *Rozkošný hrob, antologie romantických básníků* (dále *RH*), který vznikl na Ústavu české literatury a literární vědy v rámci studentského semináře vedeného PhDr. Václavem Vaňkem, CSc. (dále *VV*), a vyšel v rámci edice *Scholares* (dlouholetá edice, která vychází pod vedením RNDr. V. Pistoria a umožňuje studentům si vyzkoušet redaktorskou práci se všemi potřebnými aspekty pod odborným vedením, dokonce jsou všichni posluchači povinni se účastnit výsledné kalkulace ceny jednoho titulu, která se často stává kamenem úrazu některých publikací – finální kontrola podoby nutných nákladů a výsledná cena díla však byla vytvořena pod přísným dohledem nakladatele). Jednotliví účastníci kurzu *VV* připravili medailonky autorů a vybrali básnické ukázky z jejich tvorby (popř. byly dodatečně doplněny *VV*), které jsou součástí díla (*RH*), vše pak sestavil a opatřil odborným komentářem a ediční poznámkou editor *VV*.

Na titulu jsme úzce spolupracovali s typografem Adrianem Jansou, studentem prof. Kočvara na Vyšší odborné škole grafické v Hellichově ulici v Praze, který navrhl obálku a zalomil text. Tudíž jsme měli náhled i do části redaktorské práce spojené s obecným přehledem v rámci typografickými zásad. Také jsme měli možnost navštívit tiskárnu Akcent ve Vimperku, kde se náš titul v průběhu letních prázdnin tiskl.

Pod odborným vedením Stanislava Wimmera jsme se spoluredaktorkami Michaelou Keroušovou a Vladěnou Ondokovou měly za úkol zkontrolovat text celé antologie, opravit gramatické a pravopisné nedostatky, zkonzultovat je s editorem. Kromě oprav jsme měli zajistit publicitu našemu titulu a administrativu nutnou k vydání (komunikace s tiskárnou, typografem), vyřešení smluv ohledně všech autorských práv a odevzdání povinných výtisků.

V básních jsme kontrolovali pouze překlepy a nebylo nám doporučeno porovnávat ukázky s originálním vydáním (což není součástí práce redaktora, ale editora), tedy jsme se touto prací nezabývali. Měly jsme za to, že editor schvalující vybírané ukázky volil podle určitého systému, např. vydání první ruky, vydání poslední ruky, popř. jediné dostupné vydání. Přiložený seznam literatury, ani ediční poznámka neuvádí, jakým způsobem byly ukázky přejímány, a proto bych chtěla na základě praktického rozboru jedné básně dokázat, zda editor vycházel z nejstaršího dostupného tisku, jak se na první pohled zdá, či z jiného novodobého výtisku. Tuto teorii zakládám na ediční poznámce (VV; s. 175-176), v níž editor popisuje úpravy, které byl nucen v rámci ediční přípravy provést, a důvody, proč neuvádí konkrétní data vydání jednotlivých ukázek. Tato ediční poznámka spolu s *Vintrovými pravidly* (viz kap. č. 2 a č. 9) a s přílohou titulu díla *Editor a text* (dále *ET*) bude výchozím zdrojem pro navrhované úpravy poezie 19. století.

Ve své práci naznačím postup práce editora poezie 19. století, ve stručnosti se pokusím shrnout potřebné znalosti (znalost dobové situace autorů, tehdejší stav knihtisku apod.), které by měl mít textolog zabývající se o vydání antologie poezie 19. století na zřeteli.

Téma mé bakalářské práce je zajímavé tím, že spojuje obě části studia, jak jazykovou, tak i literární a poměrně významně jej ovlivňuje též historická situace. Myslím, že pro dobu národního obrození je dále důležitá změna používaného typu písma, a také vznik mnoha tiskáren a nakladatelství.

Samozřejmě nejdůležitějším faktorem pro mé rozhodnutí psát práci na toto téma je, že bych se chtěla profesně profilovat jako odpovědný redaktor, který bude mít na starosti nejen korektury, ale i jiné organizační aspekty přípravy titulu k vydání.

Praktickou ukázkou básně (kratšího rozsahu, vybrané z *RH*) se pokusím porovnat s původním zněním, nebo alespoň s jejím nejstarším dostupným knižním vydáním. Upozorněním na změny (tedy opravy a chyby), které mohou vzniknout v různých vydáních stejného období. Vybranou báseň se pokusím komentovat podle navržených pravidel a z textologického hlediska porovnat s dalšími dostupnými edicemi. Na nich bych ráda poukázala, k jakým změnám došlo, a zkusím uvést případné teorie, proč byly některé úpravy provedeny (viz kapitola 10).

Závěrem bych ráda shrnula informace, jež vyplývají z celé bakalářské práce, a odůvodnila některé přístupy, které nejsou zcela obvyklé.

1. Vysvětlení základních pojmů

1.1 Textologie

„Textologie je literárněvědná a lingvistická disciplína, která studuje genezi, historii a autorství textu literárního díla v rámci historických a společenských souvislostí, za nichž text díla a jeho prameny vznikají a působí. Základním cílem textologie je rekonstrukce textového procesu, tj. všech fází, které proběhly v souvislosti, se vznikem textu díla a jeho společenským fungováním. Jediným praktickým výsledkem rekonstrukce textového procesu je příprava vydání textu tiskem (Vašák, Pavel a kol.; s. 17; 1993).“

Textologie¹ neboli textová kritika či textově kritická metoda se vyvinula z klasické filologie, aby zkoumala literární původ a zajistila redakci antických textů. Jako samostatná věda se objevila až v 19. století.

„Úkolem textové kritiky je rekonstruovat podobu starověkých či středověkých textů. V případě sporných variant se snaží určit, která z podob je původní. Nezajímá se o výklad těchto textů, avšak poskytuje výsledky své práce dalším odvětvím, např. exegezi.“

Textově kritická metoda má, stručně shrnuto, následující postupy:

- Shromáždí se všechny rukopisy či tisky (tzv. svědkové), které obsahují zkoumaný text.
- Tito svědkové se porovnají a zaznamenají se textové varianty (různočtení).
- Jednotlivá různočtení se analyzují s ohledem na jejich vznik. Přitom se pozorují změny, které proběhly. Např. chyby opisovače (zdvojené řádky nebo slova, vynechávky, záměna podobných písmen), složitý text má tendenci se zjednodušovat, krátký text prodlužovat, neobvyklý text bývá nahrazen obvyklou formulací.

¹ Dále vycházím z *Cs.wikipedia.org* [online]. 2011 [cit. 3.8.2011]. Textová kritika. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Textologie>>, kde autor vychází především z: VAŠÁK, Pavel. Textologie a ediční praxe. Praha 1993, ISBN 80-7066-638-2; VAŠÁK, Pavel. Metody určování autorství. Praha 1980 a *Legacy.earlham.edu* [online]. 2011 [cit. 2011-08-03]. Textual Criticism. Dostupné z WWW: <http://legacy.earlham.edu/~seidti/iam/text_crit.html>.

- Z tohoto zkoumání se pak vytvoří tzv. strom rukopisů (neboli *stemma*), který odlišuje jednotlivé rukopisy mezi sebou a určuje jejich vzájemnou závislost.
 - Dosáhne se tak předpokládaného původního textu. Přitom se pohlíží na kvalitu rukopisů (*examinatio*), na základě toho, jak editor zná historické reálie a jazyk v té dané epoše (*emendatio*). Editor může do textu slovo či frázi doplnit, ačkoli v žádném ze svědků tato varianta neexistuje (*konjektura*).
- Důležitými kritérii pro vypracování původního vzoru (autentického znění) jsou:
 - Původní čtení, které nejlépe vysvětluje vznik ostatních textových variant.
 - Princip „*lectio difficilior*“, podle něhož je těžší čtení pravděpodobnější či lepší.
 - Čím starší je textový svědek, tím méně opisovačských chyb by v něm mělo být. Staré rukopisy také zaznamenávají starší podobu textu, kdežto mladší rukopisy zachycují mladší podobu textu či text doplněný jiným opisovačem.

Moderní textologie podrobuje text všestranné analýze, zahrnující také problémy recepce: nepůvodní verze se může stát natolik obecně známou, že je pak v kulturním kontextu mnohdy důležitější než verze autorská (z poslední doby např. Fučíkova *Reportáž psaná na oprátce*).

Mimo textové kritiky starších textů existuje textová kritika moderní literatury. Náhled do přípravy kritického vydání novodobého díla z hlediska editora nám umožnil PhDr. Michael Špirit, Ph.D., v průběhu semináře *Textologie a ediční praxe*², kdy jsme mohli pracovat s úryvkem z rukopisu *Zbabělci* Josefa Škvoreckého.

² Seminář probíhá v akademickém roce 2008/2009.

1.2 Textolog a editor³

Textolog je odborník zabývající se textologií (jedná se většinou o osobu se znalostmi literární historie, filologie a kulturně-společenské historie), má na starosti výše zmíněné práce.

Editor je textolog zabývající se přípravou konkrétního literárního díla k vydání. To znamená, že ne každý textolog musí být zároveň editorem.

1.3 Transliterace

„Transliterace je přepis každé litery jedné grafické soustavy literou jiné grafické soustavy, takže je možný zpětný přepis (Pleskalová, Jana; s. 22; 2003).“

Například: わたし – „já“ (japonská hiragana): při transliteraci bychom jednotlivé slabičné znaky přepsali – wataši. Cílem transliterace je usnadnit přečtení daného výrazu poučenému čtenáři, který zdrojové písmo neovládá; na rozdíl od transkripce se však snaží neztratit žádnou informaci o původním pravopisu (v použitém případě je jasné, že se původní slovo skládá ze tří slabičných znaků).

1.4 Transkripce

„Transkripce je přesné zachycení zvukové podoby textu pomocí novočeského pravopisu. Pro ty hlásky nebo jevy, které novočeský pravopis neoznačuje, se užívá zvláštních znaků (Pleskalová, Jana; s. 22; 2003).“

Používá se např. pro zeměpisné názvy na mapách a v médiích, pro jména osob či pro přepis výslovnosti v lingvistických textech. To, že je založena na výslovnosti, má za následek, že konkrétní schéma transkripce odráží nejen zdrojové a cílové písmo, ale i zdrojový a cílový jazyk. Důraz na výslovnost odlišuje transkripci od transliterace, která se snaží zachovat pokud možno kompletní informaci o původním pravopisu v původním písmu.

³ Editor a text; s. 7–9; 2006.

1.5 Humanistická a novogotická písma

Jelikož jedna z velkých změn 19. stol. v českém knihtiskařství je přechod z novogotických písem na humanistické, uvedu pár základních informací o těchto typech písma.

Novogotická písma (též neogotická či postgotická) patří spolu s gotickými písmi do skupiny nevhodně zvané „deutsche Schriften“. Byla vytvořena výhradně pro potřeby knihtisku, patří mezi ně *švabach* a *fraktura*⁴. Charakteristickým znakem celé skupiny je různá tloušťka jednotlivých tahů a lomenost dřívků písmen. Podle této charakteristiky se také těmto písmům někdy říká „lomené písmo“, není to však zcela přesné, protože ve švabachu již lomené tvary nepřevažují (Voit, Petr; s. 306; 2006).

Humanistická písma jsou souhrnným názvem pro nejpočetnější skupinu latinských písem. Vyvíjí se již od 2. pol. 15. stol. až do současnosti. Všechny druhy vznikly jako repliky humanistických rukopisů. Prosadilo se nejprve u sazby latinských textů a do publikací tištěných v národních jazycích pronikalo pomaleji a postupně až do konce 19. stol. (Voit, Petr; s. 380; 2006).

1.6 Kritické, čtenářské, vědecké a diplomatické vydání

V zájmu srozumitelnosti určitých typů vydání uvádím pár základních druhů edičních zpracování textů, která jsou nejčastěji používána a v práci budou zmíněna.

Kritické vydání je forma zpřístupnění kanonického textu, kde při transkribování se normalizuje z jazykového i literárního hlediska nepodstatný grafický ráz památek, ale všechny relevantní a historicko-mluvnický zdůvodnitelné jevy jsou úzkostlivě zachovávány. Může mít podobu *vědeckého* nebo *čtenářského vydání*. Nejstarší edice tohoto typu jsou dochovány z období humanismu (Voit, Petr; s. 1002; 2006).

⁴ Ohledně rozdílů mezi švabachem a frakturou existují různé názory, ale výše uvedený je obecně přijímaný. Bližší informace o obou druzích novogotických písem a jejich ukázky lze nalézt v Encyklopedii knihy (Voit, Petr; s. 274–275, 869–870; 2006).

Čtenářské vydání je jeden ze způsobů kritického vydání, je založený na předcházejícím vědeckém vydání. Text se od vědecky pojaté edice neliší, ale jelikož je zaměřen na širší vrstvy čtenářů, odpadá kritický aparát. Věcné vysvětlivky jsou zařazeny jen dle potřeby. Je zaměňováno s *vydáním upraveným*, kde dochází k větším úpravám, např. modernizování jazyka, krácení atd. (Voit, Petr; s. 1002,1008; 2006).

Vědecké vydání je další ze způsobů kritického vydání kanonického textu. Na rozdíl od čtenářského vydání obsahuje vědecká edice průvodní aparát (úvod, všestranný rozbor editované předlohy, různočtení, textově kritické poznámky, vysvětlivky a diferenciacní slovník) – je zde důležitá vědecká kritika textu (Voit, Petr; s. 1010; 2006).

Diplomatické vydání se pořizuje transliterací čili formou písmenkového přepisu, reprodukováného knihtisku. Cílem je věrné zachování grafických vlastností předlohy včetně morfologie sazby, mnohdy bylo nutné vyrobit nové litery (Voit, Petr; s. 1002; 2006).

Další typy vydání jsou k dispozici v *Encyklopedii knihy* (Voit, Petr; s. 1000–1010; 2006).

2. Vintrova pravidla

Základy transkripce českých textů z barokní doby (Listy filologické, s. 341–346; 1998), tzv. *Vintrova pravidla* (VP), jsou jedna z věcí, která mě inspirovala ke zvolení daného tématu bakalářské práce. Nenápadná zmínka o jejich existenci v průběhu seminářů starší české literatury mě zaujala, a proto bych ráda krátce shrnula, čemu se tato pravidla věnují (konkrétní příklady z VP v kap. č. 9) a co je jejich hlavní myšlenkou. Podle jejich vzoru bych se chtěla řídit i v bakalářské práci a utvořit tak přehled podobných pravidel vhodných pro úpravu poezie 19. století, zaměřím se především na jeho první polovinu.

Josef Vintro (v současné době stále žijící filolog, bohemista a slavista, zabývající se jazykem, literaturou a kulturou českého středověku a baroka) v krátkém úvodu upozorňuje na mnoho důležitých důvodů, proč je potřeba sestavit jednotná pravidla úprav barokních textů. Mezi nimi jsou důvody jak odborné – zájem o dobové znaky barokní češtiny, tak i ekonomické – není dostatek financí pro vydávání titulů ve dvou verzích, proto se dílo připraví tak, aby vyhovovalo požadavkům odborníků i běžným čtenářům). Dále uvádí vyčerpávající seznam zdrojů, ze kterých vychází ve svých pravidlech, aby dosáhl uceleného obrazu všech vhodných úprav.

Hlavní Vintrovou zásadou je – „*Přepisem do novočeského pravopisu odstraňujeme barokní grafiku, nesmíme však přitom odstraňovat jazykové zvláštnosti, ať už dobové nebo nářeční.*“ (Vintr, Josef; s. 342; 1998) Věnuje se základním transkripčním doporučením a specifikům transkripce rukopisných textů, dále uvádí, co bychom měli upravovat dle novodobé normy, např. různé délky samohlásek, odchylky slovních tvarů a dublety.

Závěrem J. Vintro zdůrazňuje: „*V kritické edici uvedeme každou odchylku od uvedených zásad v kritickém aparátu a ve čtenářské edici obecněji formulovaným poukazem v ediční poznámce.*“ (Vintr, Josef; s. 346; 1998)

3. Rozvaha před počátkem práce

Co vše by měl zvážit každý textolog, který se chce zabývat přípravou antologie poezie 19. stol. (samozřejmě nejen této doby) k edici? Co vše patří do jeho kompetencí? Na co by neměl zapomenout? Jiným způsobem řečeno: „Jaká má práva a povinnosti“?

V první řadě budeme předpokládat, že náš textolog je fundovaný odborník, znající nejen literaturu 19. stol., ale i historickou situaci, dobové podmínky jak pro autory, tam i pro vydávání, tehdejší gramatiku a novodobou spisovnou normu.

Velké monografie o oblíbených autorech této doby jsou již většinou napsané. Díla leckterého z nich jsou mnohdy již vydaná v sebraných spisech, nebo edicích orientovaných na daného autora. Rozumný textolog by měl najít „mezeru na trhu“, tedy spisovatele, který/kteří mizí z literárního povědomí, jehož/jejichž díla jsou zapomínána a při tom jsou nedílnou součástí české poezie a podílela se na obrození české literatury a stojí za to je číst a znát.

V naší situaci jsme se seznamovali s přípravou antologie romantické poezie, která byla napsána přibližně v 1. pol. 19. stol., ale přesahuje zpět do 18. stol. a naopak některé ukázky byly kvůli cenzuře či nežádoucímu autorovi vydány později. Editor dílo doplnil odborným komentářem a ediční poznámkou.

Editor *RH* došel k závěru, že chybí širší povědomí o romantických básnících, a rozhodl se vytvořit v rámci studentského semináře soubor medailonků a vybraných básní, pomocí nichž by širšímu čtenářskému publiku (nejen studentům oboru Český jazyk a literatura, ale i čtenářské veřejnosti) přiblížil zvolené mnohdy opomínané autory. Svým odborným komentářem (studií) k problematice českého romantismu a svým rozdělením 1. pol. 19. stol. na čas okouzlení (do konce 20. let), zoufalství (30. a 40. léta) a období ironie (50. léta) zakotvil úroveň celého textu na pomezí čtenářského a vědeckého vydání a umožnil tím nakladateli rozšířit čtenářské publikum.

Dalším podstatným rozhodnutím je samotné pojetí titulu. Velice záleží na rozhodnutí, zda půjde právě o vědecké či o čtenářské vydání, viz kapitola č. 1.6. Právě podle tohoto výběru se pak tvoří čtenářské obecnstvo.

Příprava⁵ textu k vydání není jednoduchá záležitost; je s ní spojena řada úkonů a prací, které si čtenář neuvědomuje. Je však povinností toho, kdo dílo vydává, aby čtenáře o práci na textu informoval. Tomuto účelu slouží komentáře připojované ke knize jako její nezbytná součást. Komentáře tvoří především ediční poznámky a vysvětlivky. Způsob jejich zpracování závisí nejen na typu vydání (čtenářské, vědecké), ale především na charakteru samotného titulu, na množství shromážděného literárněhistorického a textologického materiálu. Údaje edičních poznámek mají být uspořádány přehledně a logicky v určitém pořadí.

Co by měly obsahovat ediční poznámky?

1. Zdůvodňují, která díla jsou ve svazku zařazena a v jakém pořádku; uvádějí, co je ve svazku navíc oproti vydání původnímu, popř. které části díla jsou vypuštěny;
2. zaznamenávají bibliografické údaje o zařazovaných dílech, a to od prvních otisků (i časopiseckých) až po vydání poslední ruky či posmrtné vydání;
3. registrují existenci rukopisů, náčrtků, opisů autorských nebo cizích, popisují je a hodnotí;
4. sledují podnět a prameny vzniku, osvětlují je kritickou interpretací materiálu (vše co se týká díla, ať již z pera samotného spisovatele, či jiných osob);
5. pozorují osudy díla a jeho vývoj, zásahy autora, cizích osob, nebo vliv vnějších okolností;
6. odůvodňují určení výchozího textu, k němuž se dospělo srovnáním a zhodnocením všech pramenů;
7. uvádějí zásady, podle nichž byl text připravován, popř. obecně charakterizují jazyk a styl díla a proměny v různých vydáních⁶;
8. registrují úpravy výchozího textu, k nimž editor dospěl textovou kritikou, především pokud dochází k emendacím, tj. pokud opravují dané znění;
9. registrují různočtení, tj. odchylná čtení v různých pramenech díla (této části ediční poznámky se říká kritický aparát).

Není možné stanovit a zachovávat stejný postup ve vypracování edičních poznámek u každého díla, ale je žádoucí, aby byla zachována hlavní linie výkladu.

⁵ Str. č. 18 je vypracována podle Editor a text; s. 75–76; 2006.

⁶ V kapitole č. 10 je uvedena malá ukázka toho, k jakým změnám může dojít ve vydání krátké básně *Hvězdy*.

Množství a konkrétnost informací obsažených v edičních poznámkách se liší podle typu vydání, editora, nakladatelství aj. Čtenářské vydání neobsahuje tak bohatý kritický aparát jako vědecké vydání, které slouží většinou k dalšímu výzkumu, tj. odborníkům.

Zaměříme se konkrétně na typ antologie, protože kniha, ze které v rámci práce vycházíme, jí právě je.

Antologie je výbor z literárních děl různých autorů, zpravidla již dříve publikujících. Výbor může být sestaven s ohledem na téma, chronologii, jazyk či národnost, např. *RH* je na téma českých romantických básníků; v antologii řazených podle toho, do jaké skupiny spadali obsahem své tvorby a mnohdy i s ohledem na jejich soukromý život. Antologie bývá někdy chápána jako výbor z děl básnických, zatímco výbor z prózy se nazývá chrestomatie (Voit, Petr; s. 60-61; 2006).

U souboru vybraných básní docházíme asi k zásadní otázce, jakým způsobem básně volit. Zaměření antologie je výše zmíněno – čeští romantičtí básníci. Záměr editora je přiblížit širší veřejnosti méně známé a opomínané autory. Výběr básní závisí na editorovi, který dle svého odborného pohledu vybere ty, jež podle něj zastupují romantický charakter autorova díla. Básně samotné může většinou čerpat z několika zdrojů, ale ne všechny jich mají více než jeden. Pokud máme k dispozici více vydání, můžeme se řídit rukopisem, vydáním první ruky, vydáním poslední ruky, časopiseckým vydáním, posmrtným vydáním (mohou být ovlivněna autorovými poznámkami), popř. jediným dostupným vydáním. Textologovým úkolem je zvolit optimálního člena řady. *RH* postrádá bližší informace o výchozích textech (především datech vydání). *VV* tuto absenci v ediční poznámce zdůvodňuje tím, že řada básní byla uveřejněna, citují: „[...] opožděně, někdy až v souborných posmrtných edicích, takže až u třetiny z nich by datace byla údajem spíše matoucím.“⁷

Bylo by vhodné zvážit, na jaké čtenářské publikum jsou texty *RH* zacílené. Již výše je zmíněn fakt, že antologie obsahuje editorovu studii romantické literatury, což naznačuje vědecké vydání. Výše zmíněná ediční poznámka je stručná a jsou v ní obsaženy jen základní informace o přípravě díla a zásazích do ukázek. Vědeckému vydání by mohla odpovídat editorova snaha

⁷ viz ediční poznámka *RH*; s. 175–176.

o co nejméně zásahů do textu, přesto text postrádá průběžné textologické (ediční) komentáře k úpravám, které proběhly v různých edicích básní i při samotné přípravě antologie. Docházíme k závěru, že text je primárně určen pro běžného čtenáře s předpokladem možného využití pro studenty oboru Český jazyk a literatura.

Aby po napsání mohlo dílo vyjít, musí být k dispozici dostatečné množství financí, ať už zajištěných nakladatelem, grantem nebo sponzorem. Není jednoduché finančně zabezpečit jakýkoliv titul, natožpak vědecký, a ne vždy se nakladatelství podaří dosáhnout výrazného zisku. V současné době se o financování titulu ve většině případů stará nakladatel, ale při vydávání *RH* zajistil základní kapitál editor VV, který získal sponzora.

V rámci finančních otázek se podepisují také smlouvy ohledně autorských práv. Autorská práva s původními básníky již řešit nemusíme, protože již uplynula zákonem stanovená doba (70 let) od jejich úmrtí. V našem případě byly podepsány smlouvy s editorem a dílčími autory – studenty. Svých práv se podpisem smlouvy vzdali, dále se podpisem smlouvy vzdali i honoráře za provedenou práci (finanční odměnu dostal pouze typograf za zalomení textu). Tuto část sice obstarávají redaktoři, ale každý editor by se v systému vydávání měl orientovat. Redaktoři dále mají za úkol zajistit komunikaci s typografem, tiskárnou, s knihkupectvími a knihovnami. Nesmíme zapomenout na oficiální oznámení o vydání (např. na internetových stránkách nakladatelství), oznámení Národní agentuře ISBN⁸ a přiřazení určitého čísla ISBN novému titulu a samozřejmě odevzdání povinných výtisků. V případě *RH* šlo o ISBN 978-80-87053-35-5.

⁸ Další informace o Národní agentuře ISBN a čísle ISBN jsou k dispozici na internetové adrese: www.nkp.cz/start/knihcin/mezinarag/oma.html a v díle: PISTORIUS, Vladimír. Jak se dělá kniha. Praha a Litomyšl: Paseka, 2003, s. 45–49.

4. Postavení českých autorů ve společnosti⁹

Česká kniha sehrála významnou roli v hnutí národního obrození. V předchozích třech staletích se věnovala především náboženským tématům, v 16. st. reformačním cílům, v 17. a 18. st. protireformačnímu úsilí, velkou většinu autorů v této době tvoří kněží. V první polovině 19. stol. stále tvoří velkou část kněží, avšak v průběhu století začínají postupně převažovat svěští autoři. V souladu s myšlením doby slouží kniha národním cílům a tužbám. Snaha o oživení českého jazyka a o zrod moderní české poezie a prózy položila základ k obnově polického a společenského českého života, což nakonec vedlo k vytvoření Československé republiky po první světové válce. Celé hnutí národního obrození se však neobešlo bez velikých finančních obětí jak na straně jednotlivců, tak i celého národa.

Vydavatelské možnosti první generace národních obrozenců byly značně omezené. Knihy se nejčastěji vydávaly na vlastní náklad (př. Máchův Máj), nebo s výraznou finanční pomocí mecenáše, šlechty nebo církve (např. P. J. Šafaříkovy *Slovanské starožitnosti* sponzoroval M. P. Pogodin a Matice česká). Příkladně přispoujel k nakladatelské svépomoci významný vědec J. E. Purkyně a na vlastní náklady uveřejňoval překlady zahraničních textů. Na vydání některých titulů se finančně podílel také zemský sněm. S určitým peněžním podílem na dílech můžeme počítat i u tiskaře.

Nakladatelé nesoucí plnou finanční zodpovědnost se začali objevovat až v průběhu 19. století. Byli jimi např. J. N. F. Schönfeld, Gottlieb Haase a po delší době i Jan Hostivít Pospíšil (většinou se však jednalo o větší, resp. úspěšnější německé nakladatele).

Významným sponzorem autorů 19. století je Matice česká, která byla financována dlouhodobě probíhající celonárodní sbírkou a podílela se na vydání významných, ale zároveň také nákladných děl (např. Jungmannův pětidílný *Slovník česko-německý*, *Všeobecný rostlinopis* J. S. Presla a mnoho dalších).

Expedice knih se z počátku uskutečňovala jen s pomocí kněží a učitelů, někdy byli dokonce sami autoři nuceni se postarat o vyexpedování, často se o tuto činnost starali také tiskaři, proto se u mnohých tiskáren zároveň zakládala knihkupectví pro lepší distribuci knih lidem.

Další významnou změnou byl vznik veřejných knihoven. Od r. 1773, kdy byl zrušen jezuitský řád, který do té doby cílevědomě soustřeďoval knižní bohatství

⁹ Kapitola vychází z díla: BOHATCOVÁ, Mirjam a aut. kol. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vydání. Praha : Panorama, 1990. Kniha ve službě národnímu obrození a české vědě, s. 349–396.

nejen náboženské literatury, začaly vznikat veřejné knihovny (např. r. 1777 pražská Univerzitní knihovna, která postupně získávala privilegia – r. 1782 povinné výtisky pražských tiskařů, r. 1807 povinné výtisky z celých Čech; dále přibližně ve stejné době Strahovská knihovna premonstrátské kanonie a r. 1818 Knihovna národního muzea, Městská knihovna v Praze byla založena až r. 1891). První knihovny získávaly základní množství knih právě ze zrušených klášterů, mimo jiné také z pozůstalostí a ze soukromých darů.

19. století je svědkem dalšího zpřístupnění velkého množství textů pro širší veřejnost. Před vynálezem knihtisku byly knihy nákladné, v zásadě nedostupné. Knihotisk změnil dostupnost, náklady se také snížily, ale ne natolik, aby si knihy mohl dovolit každý. Produkce knih se dále zrychlovala, zefektivňovala a až teprve v současné době (především díky digitalizaci) si snad každý může pořídit titul, který rozsáhlý trh nabízí. Množství a žánry knih na trhu v současné době ovlivňuje poptávka a případně nové digitalizované edice. Dnešní tištěný knižní trh ovšem řeší jiné problémy, související především s výše zmíněnou digitalizací (bohužel toto téma by dalece přesáhlo hranice této práce).

Již Josef Jungmann upozorňoval na nejednotnost českého jazyka (tedy i na nejednotnost pravidel úpravy literatury při vydávání, proto vznikala mnohdy nekvalitně připravená díla, často možná i z důvodu nedostatku financí) a na jeho omezenou slovní zásobu. Snažil se jej rozvíjet novými nebo přejatými slovy z jiných slovanských jazyků a nabádal ostatní ke kultivaci jazyka. V jeho době byla za nejčistší považována čeština Daniela Adama z Veleslavína (čeština 2. poloviny 16. stol). Té je ale v devatenáctém století již přes 200 let, je tedy zastaralá, protože se během té doby vývojem změnila jako každý živý jazyk (i když s omezenými možnostmi). Od počátku 19. stol. se čeština mohla řídit pravidly vytvořenými Josefem Dobrovským a vydanými v díle – *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache (Zevrubná mluvnice jazyka českého, 1809, 1819 a 1840)*. Obrození národního jazyka zdvihlo vlnu zájmu o český jazyk, během 19. stol. se autoři některých gramatik a učebnic češtiny opírají např. o J. Dobrovského. Příručky byly psány česky i německy a jejich množství nebylo nepatrné.¹⁰

Josef Dobrovský svým *Deutsch-böhmisches wörterbuch* a Josef Jungman *Slovníkem česko-německým* poukázali na bohatost češtiny, jakkoliv utiskované.

¹⁰Výčet vydaných příruček v díle: AV ČR. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*.

1. vydání. Praha : Academia, 2007. s. 39–59. ISBN 978-80-200-1523-5.

5. Obrozenecká reforma českého písma¹¹

V následujících dvou kapitolách bych se ráda zaměřila na některá nakladatelství a tiskárny (většina nakladatelů této doby vlastnila svou tiskárnu) působící v průběhu 19. století. V této kapitole bych se především zaměřila na typy písem, která se používala, a na výrazné změny, k nimž docházelo, a z jakého důvodu se tak dělo. Z informací získaných při tvorbě této kapitoly budu vycházet i při práci s textem v praktické části, kde se pokusím zhodnotit všechny podstatné aspekty týkající se ediční přípravy jedné básně.

Na počátku 19. století se v Čechách tisklo novogotickými písmi, viz kap. č. 1.5. V předcházejícím období existovaly pokusy o vysázení českého textu latinkou, ale jejich úpravy se neuchytily, protože čeští tiskaři neměli k dispozici latinku s českou diakritikou, a proto museli používat spřežky, nebo cizí znaménka, např. dvojtečku nad souhláskami jako náhradu za chybějící háček. Humanistickými písmi je u nás v této době tištěna pouze latinská literatura, případně jsou používána pro zvýraznění slova v textech tištěných novogotickými písmi.

Teprve až ve zlomových letech 1798–1799 se Josef Dobrovský a František Jan Tomsa pokusili upravit antikvu pro použití v českém textu. Základem bylo vytvoření sady písmen humanistických písem s českými akcenty, viz kap. č. 1.5. Tuto práci zadal F. J. Tomsa Václavu Janu Krbatovi, který bohužel nebyl schopný vyrobit potřebné matrice, a jeho litery byly nepoužitelné, tudíž práci musel Tomsa zadat vídeňskému písmolijci Mansfeldovi, který r. 1799 zaslal soubor antikvy a r. 1800 soubor italiky. Smrtí F. J. Tomsy (nejen tím, ale i dobovými podmínkami koncem napoleonských válek, nastávající hospodářskou, vlastně i společenskou krizí) r. 1814 se pozastavilo dosud zdárné šíření humanistických písem hned z několika důvodů dále zmíněných.

Trvalo nejméně půl století, než většina tiskáren začala tisknout české texty humanistickým písmem s českými znaky, které se již od poloviny 19. stol. (ta doba je stále ještě ve znamení národního obrození) používá s výjimkami ve

¹¹ Kapitola čerpá z díla: MUZIKA, František. *Krásné písmo II : ve vývoji latinky*. reprint z r. 1958. Praha a Litomyšl : Paseka, 2005. Obrozenecká reforma českého písma, s. 288–298. ISBN 80-7185-739-4.

všech tiskárnách. Tiskárny tisknouce novogotickými písmi produkují především texty pro nejširší veřejnost – jarmareční písně, modlitby, kalendáře a knížky lidového čtení – domnívám se, že podstatným důvodem k pokračujícímu používání existenci starých novogotických liter je také cena liter nových, kterou si někteří běžní tiskaři nemohli dovolit, a proto mohli odkupovat od velkých tiskařů vyměňované sady novogotických písem.

Výraznou zásluhu na rozšíření humanistických liter má písmolijna bratří Haasů, kterou zřídili jako doplněk tiskárny Bohumila Haase (založené již roku 1798) a definitivní „ránu“ novogotickým písmům zasadilo úřední nařízení z r. 1852, aby byly učebnice v českém jazyce psány humanistickým písmem.

Čím bylo způsobené, že rozšíření aplikace těchto písem na češtinu trvala tak dlouho? Faktorů ovlivňujících jejich pozvolné rozšiřování pro použití k českým textům je hned několik.

Jedny z hlavních důvodů jsou historického charakteru – dlouhodobá závislost na německé kultuře, a tudíž i německém písmařství (německý vliv působí i na jiné východoevropské malé národy), tedy samozřejmě i závislost poraženého a podrobeného národa, dále zábrany náboženské povahy (odpor pravověrné kališnické většiny českého národa k humanistickému návratu k pohanské antice), nesmíme opomenout neblahé hospodářské důsledky napoleonských válek, které zasáhly celou střední Evropu, tedy pozastavily započatou změnu novogotických písem na humanistická (nebyly peníze, ani dostatek kovu na výrobu potřebných nových sad liter).

Jako zásadní příčina bývá označovaná domněnka českých písařů a tiskařů, že český jazyk (tedy jeho fonetickou skladbu) lze nejlépe vyjádřit novogotickými písmi. Někteří si dokonce mysleli, že humanistické litery nejde tisknout s akcenty, potřebnými pro češtinu, a dokonce, že k versálkám¹² je nelze vůbec přidělat, což sice byl opravdový problém, který se jistou dobu řešil používáním spřežek, ale šlo jej vyřešit zmenšením písma o potřebný akcent.

¹² Tedy k velkým písmenům.

6. Nakladatelství a tiskárny¹³

Cílem této práce není zmapovat všechny tiskárny a nakladatelství existující v Čechách v průběhu 19. století, ale ráda bych zmínila ty, které se významně podílely na rozkvětu vydávání česky psaných odborných i uměleckých textů. Častým osudem menších tiskáren bylo, že je po smrti jejich majitele ve většině případů odkoupil jiný začínající (nebo naopak úspěšný a zavedený) tiskař případně je vedly vdovy nebo synové, proto také názvy tiskáren obsahují slova „dědiců“ nebo „synové“. Neomezím se pouze na ty, co působily v 19. stol., a pokusím se neopomenout nikoho významného působícího jak v předcházejícím, tak i v následujícím století.

První polovina 19. století je také charakterizována menšími řemeslnými tiskařskými dílnami, zatímco v druhé polovině (kdy začíná vrcholný rozkvět jak české vědy, tak i literatury), se v důsledku vynálezu rychlolisu a vylepšování sázecích strojů začínají již budovat rozsáhlé tiskařské závody s velkým počtem zaměstnanců, akciové společnosti, kdy majitelé či akcionáři již tiskařskému ani nakladatelskému řemeslu nemusí rozumět. Tiskařské řemeslo a zároveň i nakladatelská činnost se čile vyvíjí, roste výkon tiskáren, samotný proces se zrychluje, ustalují se pravopisná pravidla a typografické normy.

6.1 Osobnosti českého vydávání a knihtisku

Na počátku veškerých snah o pozdvižení českého jazyka stojí nakladatel a novinář Václav Matěj Kramerius, který vedl svou Českou expedici (vydávání a distribuce soudobé obrozenecké literatury) a působil také jako redaktor¹⁴. Snažil se vydávat texty pro širokou veřejnost (např. cestopisy, povídky, zábavnou četbu, své překlady z německého jazyka, hospodářské a výchovné besedy, kalendáře a další.). Za vrchol českého jazyka považoval dobu Rudolfa II.¹⁵ Neměl svou tiskárnu, tudíž musel tisknout u různých tiskařů (mezi

¹³ Kapitoly 6, 6.1,6.2 čerpají z díla BOHATCOVÁ, Mirjam a aut. kol. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vydání. Praha : Panorama, 1990. Kniha ve službě národnímu obrození a české vědě, s. 349–396

¹⁴ Schönfeldských cís. král. pražských novin (od 1786), v letech 1789–1808 vlastních novin – Krameriusových cís. k. pražských poštovských novin, později přejmenovaných na Krameriusovy c. k. vlastenecké noviny.

¹⁵ 2. pol. 16. století a poč. 17. stol.

nimi u Rosemüllerovských dědiců, u Schönfelda, u Hrabovských dědiců a dalších¹⁶). Bohužel do 19. století již zasáhl jen v prvním desetiletí.

Úspěšným pokračovatelem V. M. Krameria byl Jan Hostivít Pospíšil. Měl výhodu vlastní tiskárny (od r. 1808 koupené tchánem – bývalá tiskárna Tibelliů), ve které již od roku 1818 jako jeden z prvních nakladatelů začal vydávat české knihy na svůj náklad a většinou se neohlížel na jejich výdělečnost. O čistotu jazyka ve své královehradecké tiskárně dbal s kolegy J. L. Zieglerem, Jos. Chmelou a V. K. Klicperou. Byl tak úspěšný, že si mohl dovolit založit pobočné tiskárny v Praze a Pardubicích (ta byla později přesunuta do Chrudimi). Byl si vědom také důležitosti časopisů, a proto převzal roku 1830 časopis Jindy a nyní (později přejmenovaný na České květy, Květy) redigovaný J. Hýblem a pak J. K. Tylem.

Dalším významným nakladatelem první poloviny 19. stol. byl Alois Josef Landfras, který převzal tiskárnu koupenou svým otcem r. 1797 (od dědiců Hilgartnerových). Věnoval se vydávání především lidové četby, povídek, písniček všeho druhu, modlitebních knih a kronik.

6.2 Další menší či větší podniky

Arcibiskupská tiskárna vystřídala mnoho vedoucích, mezi nimi např. Václava Špinku a později ji převzala firma Haasova. Bohumil (Gottlieb) Haase a synové – jedná se o velkou tiskárnu, která měla později také k dispozici svou písmolijnu, která umožňovala rozšíření latinkového písma s českou diakritikou.

Dále nesmíme opomenout Jana Nepomuka ze Schönfeldu, tiskárnu dědiců Hrabovských a menší tiskárnu Jakuba Malého, Jeřábkovu tiskárnu, Šebestiána Diesbacha, Františka Sommera a Jana Spurného (písmolijce). Z mimopražských je potřeba zmínit tiskárnu v Litomyšli u Turečků.

Z tiskáren působících ve druhé polovině 19. století a později musím jmenovat Státní tiskárnu od r. 1848 do r. 1918, kdy byla převzata Československou republikou jako státní podnik.

¹⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam a aut. kol. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vydání. Praha : Panorama, 1990. Česká expedice Václava Matěje Krameria, s. 353–355.

Významnou osobností je Ignác Leopold Kobra, působící v letech 1846–1866, podnikavý a činorodý nakladatel vydávající jak německé, tak i české tituly soudobých spisovatelů, a vůbec práce českých obrozenců. Jeho významným počinem je vydání *Slovníku naučného* (vydán v deseti svazcích v průběhu let 1860–1872), první české encyklopedie.

Dalšími významnými nakladateli, vlastníci většinou své tiskárny, jsou např. Bedřich Stýblo, Ferdinand Dattel, František Šimáček, Josef Richard Vilímek. Jaroslav Pospíšil (syn J. H. Pospíšila) svůj podnik r. 1871 předal zeťovi Janu Ottovi, a ten pak z tohoto závodu vybudoval největší český předválečný nakladatelský dům.

Nesmíme opomenout ani nakladatele Eduarda Grégra, Theodora Mourka, Františka Topiče, Františka Borového, Františka A. Urbánka a další.

Přibližně od 70. let 19. stol. došlo k rozmachu knihtiskařského a nakladatelského podnikání, uvolňovaly se politické poměry, což umožnilo vznik soukromých tiskáren, a dokonce i velkých akciových tiskáren.

7. Společnosti podporující vydavatelskou činnost

7.1 Soukromá česká společnost nauk¹⁷

Soukromá česká společnost nauk (1769) – od r. 1790 Královská česká společnost nauk – vědecká společnost navazující na tradici české kultury a vzdělanosti. Pod stejným názvem působila i po vzniku Československa i za německé okupace (tajně se snažila nahrazovat uzavřené vysoké školy). Byla donucena skončit až r. 1952, kdy ji převzala státní Československá akademie věd.

7.2 Matice česká¹⁸

Matice česká vznikla roku 1831 (provoláním k vlastencům 1. 1. 1831 z iniciativy historika Fr. Palackého, J. Jungmanna, J. Sv. Presla a prvního kurátora Matice Rudolfa knížete Kinského), kteří usilovali o povznesení českého jazyka a literatury a o lepší podmínky pro vydávání českých knih. Podporu našli v Národním muzeu v Praze, kde se ustavil Sbor pro vzdělávání řeči a literatury české. Při tomto sboru byl založen peněžní fond s názvem Matice česká, který sloužil k vydávání hodnotné české literatury. Fond vznikl z dobrovolných příspěvků a dárci zakladatelského příspěvku dostávali knihy vydávané Maticí zdarma. Takto probíhala vlastně celonárodní sbírka na fungování Matice. Založení Matice české se setkalo v české společnosti s velkým ohlasem a její podpora se stala téměř vlasteneckou povinností.

Matice převzala roku 1832 vydávání Časopisu Českého muzeum, který pod názvem Časopis Národního muzea vychází dodnes. Mezi nejvýznamnější publikace z jejich počátků patří pětidílný *Slovník česko-německý* J. Jungmanna a *Slovanské starožitnosti* P. J. Šafaříka. Matice česká vydávala památky staré české literatury, klasické světové literatury a české vědecké publikace. Matice česká se zabývala i osvětovou činností, zasazovala se o lepší postavení českého jazyka na školách a spolupracovala s Maticemi a vědeckými společnostmi ostatních slovanských národů. Během 19. století se z Matice české stalo největší české nakladatelství, které se nejvíce zasloužilo o produkci a rozšíření odborné české literatury.

¹⁷PETRÁŇ, Josef. Královská česká společnost nauk. Místo České učené společnosti v dějinách a v proudu vědy. *Vesmír*, 1995, roč. 74, čís. 11, s. 632. ISSN 1214-4029.

¹⁸*Maticeceska.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-05-25]. Matice česká. Dostupné z WWW: <<http://www.maticeceska.cz/dejiny-spolku/>>. a http://www.nm.cz/snm/matice/matice_historie.html.

7.3 Vynálezy učiněné ve jménu knihtisku

Součástí knihtisku a jeho pokroku jsou také technické vynálezy, které, obzvláště v 19. století, výrazně změnilu podobu a způsob vydávání knih a jiných tiskovin. Ráda bych jen krátce představila pár významných změn, které umožnily zefektivnit polygrafii.

V rámci tiskařských strojů došlo k vynálezu rychlolisu (první stroj sestaven r. 1811 ve Velké Británii, v Čechách první rychlolis až r. 1832) a rotačky (její princip znám již z r. 1790, podoba dnešní rotačky je známá od r. 1860 a od r. 1866 byla poprvé sestavena rotačka pro oboustranný tisk), která umožnila tisk na nekonečný papír (Bohatcová, Mirjam; s. 335–336; 1990).

Odlévání liter se začalo vylepšovat až v druhé polovině 19. století, kdy byl vynalezen řádkový sázecí stroj (Bohatcová, Mirjam; s. 337–338; 1990).

Asi nejzajímavější byl rozvoj ilustrace knih. Obrazový doprovod knih byl relativně problematickou oblastí, obrazy byly nejčastěji reprodukovány tiskem dřvořezby, mědirytu, dále během 19. stol. byl objeven kamenotisk – litografie (v Čechách od r. 1826), který umožňoval vícebarevný tisk a r. 1830 dřvoryt, dále pak oceloryt (používán více od 1820), světlotisk (Jakub Husník – 1869), hlubotisk (Karel Klíč) a další (Bohatcová, Mirjam; s. 338–348; 1990). Některé tisky byly ručně dokolorovány, např. dílo J. S. Presla a B. V. Brechtolda – *O přirozenosti rostlin aneb Rostlinář* kolorovaly Preslovy sestry (Bohatcová, Mirjam; s. 362; 1990). Většina výše zmíněných technik nešla tisknout přímo do textu, protože byl potřeba větší tlak, proto se tisklo na jednotlivé papíry, které se do děl vevazovaly. Jelikož byla reprodukce obrazů relativně náročná, mají tituly nejčastěji pouze frontispis¹⁹. Movitější zákazníci si mohli do díla v některých případech zakoupit větší množství ilustrací a nechat si je dodatečně vevázat (Bohatcová, Mirjam; s. 295–296; 1990).

7.4 Shrnutí situace

Touto kapitolou jsem chtěla upozornit na čilé nakladatelské, tiskařské a umělecké dění v době 19. století. Je jasně patrné, že si nutnost obnovy, obohacování a rozšiřování jazyka, uvědomovali nejen spisovatelé a jazykovědci, ale i řemeslníci. Zároveň jsem se snažila upozornit na výrazné osobnosti, které působily v oblasti knihtisku.

¹⁹ Úvodní ilustrace umístěná proti titulní straně.

8. Změny v textu, jejich třídění a charakteristika²⁰

Dříve než budeme uvažovat o možných opravách samotného textu konkrétního vymezeného období, musíme se zamyslet nad chybami, které se mohou objevovat i přes pečlivou přípravu. Jelikož cesta knihy od autora k vydání prochází (a procházela i dříve) rukama mnoha lidí (kteří mohou, ať záměrně či omylem, text poškodit), dochází občas k omylům, které mohou způsobit menší či větší změny v díle.

Textolog na základě srovnání, kritického zhodnocení všech dostupných textových pramenů, dokumentačního materiálu o vzniku, vývoji a publikační historii, určí výchozí text. Může jím být jak vydání první ruky, tak i vydání poslední ruky, posmrtné vydání ještě s autorovými poznámkami, nebo takové vydání, u kterého textolog usoudí, že je literárním vrcholem díla – „optimální člen řady“. Tato varianta se stane spolehlivým základem, východiskem pro další vydání, i např. pro kritické vydání.

Jakkoliv budeme předpokládat, že pracujeme se správně určeným výchozím textem, tak i zde se s větší či menší mírou mohou vyskytovat nedostatky. Ty se mohou objevit v každé fázi vydávání (náčrt – koncept – definitivní rukopis – opis – redakce – sazba – korektury – tisk)²¹ a samozřejmě s každým dalším vydáním se proces opakuje (na tento problém poukážu v názorných příkladech).

Kromě autora se na přípravě titulu podílí mnoho dalších osob, které mohou způsobit porušení původního textu. Osoby zasahující do textu jsou redaktor, popř. editor, korektoři, sazeč (v současné době typograf) a ve všech případech nežádoucí člověk, cenzor. Dalším momentem, kdy mohou vznikat nechtěné chyby, je přepisování z rukopisu, nebo i jen z předchozích výtisků.

Autorův náhled na dílo je jiný než pohled ostatních. Jakkoliv jej průběžně kontroluje a průběžně literárně dotváří, lehko přehlédne některé nedostatky, protože text nekontroluje jako korektor ani jako filologický kritik, ani jako nezávislý čtenář. Své dílo zná prakticky z paměti, a proto má často zafixovanou

²⁰ Kapitola čerpá z díla: kolektiv Ústavu pro českou literaturu ČSAV. *Editor a text : úvod do praktické textologie*. 2. vydání. Praha : PASEKA, 2006. 184 s. ISBN 80-7185-653-3.

²¹ Tyto fáze vydávání jsou převzaty z knihy *Editor a text* (2006). Jelikož se jedná pouze o reedici titulu vydaného roku 1971, dovoluji si pochybovat o aktuálnosti tohoto schématu, protože v současnosti se dělá téměř vše pomocí počítačů, průběh jednotlivých fází se tedy dle možností digitalizuje.

správnou podobu, tudíž si chyby nevšimne. Neustálým tvůrčím přístupem může autor pozměnit některé vazby a sám už si následné změny vzhledem k ostatnímu textu nemusí všimnout. Kdybychom chtěli zhodnotit povahu autorských změn, musíme dojít k závěru, že ne vždy jsou pozitivní.

Situace je v současné době jednodušší, protože existují počítače a mnoho úprav se již dělá jen digitálně a také samotná díla jsou většinou psána rovnou na počítači (samozřejmě existují výjimky). Jakmile je text napsaný a začne se připravovat k vydání, dojde k první korektuře (tzv. domácí), která by se měla konzultovat s autorem (popř. editorem). Dále typograf dílo zalomí a připraví finální grafickou podobu titulu. Po zalomení se provádí další korektura a konzultace s autorem (popř. korektorem) – tzv. stránková korektura. Jde většinou jen o drobné opravy chyb v textu, pokud se objeví nutnost větších oprav, může dojít i ke třetí korektuře (většinou již jen vybraných stránek, z důvodu nutnosti změny původního zalomení).

Dříve byla situace složitější, díla byla psána ručně (případně na stroji). Nejprve se opravují chyby v rukopise, schválené opravy sazeč vysází. V momentě, kdy je vysazen text, se dále pracuje jen s vysazeným textem. Autor může provádět do textu větší opravy a doplnění, protože je to v této chvíli nejpřehlednější. Po autorských opravách se provede korektura a oprava sazby. V opraveném nově vysazeném textu se opět musí provést korektura.

Není podstatné, jestli je původcem změn redaktor, korektor nebo sazeč, ale je důležité, jestli jím je autor. Textolog musí poznat, umět zjistit, jestli změny jsou v souladu s autorovou tvůrčí vůlí, nebo autorský záměr porušují.

Podle *Editor a text* tvoří z hlediska textologické závaznosti původ, příčinu a účinek změn tři binárně protikladné kategorie.

1. změny autorské – změny neautorské
2. změny vědomé (motivované, záměrné) – změny bezděčné (nemotivované, neúmyslné)
3. změny v souladu s autorovým záměrem (pozitivní) – změny, které porušují umělecký záměr autora (negativní)²²

²² Kolektiv autorů díla *Editor a text* zde doporučuje užívat termínů pozitivní a negativní, které nejsou míněny jako subjektivní oceňování lepší, horší.

Každá změna má svého původce, svou příčinu a svůj účinek v textu. Tudíž každá úprava musí být charakterizovaná všemi třemi kategoriemi a vždy jednou ze dvou možných variant. Tímto způsobem nám vznikne osm kombinací, tedy osm různých typů změn. Pro přehled viz následující tabulku.²³

	původ	příčina	účinek
1	autorská	vědomá	pozitivní
2	neautorská	vědomá	pozitivní
3	autorská	vědomá	negativní
4	neautorská	vědomá	negativní
5	autorská	nevědomá	negativní
6	neautorská	nevědomá	negativní
7	autorská	nevědomá	(pozitivní)
8	neautorská	nevědomá	(pozitivní)

O posledních dvou skupinách nelze uvažovat, protože o bezděčných a nemotivovaných změnách nelze přepokládat, že by měly pozitivní vliv. Zbývá tedy šest typů změn.

Do první skupiny patří autorova tvůrčí práce, tj. změny umělecky motivované, autorovy jazykové úpravy, opravy bezděčných omylů vlastních i cizích (výčet zde ani v dalších skupinách není vyčerpávající).

Druhá skupina zahrnuje opravy bezděčných poškození textu a např. redakční úpravy, konzultované a schválené autorem.

Třetí skupina obsahuje opravy, které provádí autor vědomě, ale mechanicky, bez tvořivého záměru, je ovlivněn vnějšími vlivy. Vzniká násilné spojení rozdílných plánů.

Do čtvrté skupiny patří hlavně redakční zásahy ovlivněné komerčními plány vydavatele, vkusem redaktora apod., korektury jednotlivých autorův jazyk a styl podle soudobé normy a jiné vnější zásahy.

Pátou skupinu představují autorovy bezděčné omyly a nedůslednosti. Jde především o nedokončení textové změny a o věcné chyby vzhledem ke kontextu. Nepatří sem gramatické a pravopisné chyby, protože ty nepramení z omylu, ale z autorovy neznalosti.

²³ Tabulka převzata z *Editor a text*; s. 42; 2006.

Neautorské bezděčné chyby neopravené vinou ostatních zúčastněných osob (redaktoři, korektoři, typografové atd.) tvoří dohromady šestou skupinu.

Na základě této kapitoly jsme zjistili, jaké existuje systematické třídění chyb, na které by si měl textolog při své práci dávat pozor. Je důležité určit příčinu a původ změny. To vyžaduje zjistit objektivní fakt, který je nezávislý na postoji textologa a zároveň je jednoznačný, protože každá změna mohla vzniknout jen jediným způsobem.

Na rozdíl od jednoznačného druhu změny existuje výrazný rozdíl v účinku, který se může pohybovat na škále od jednoznačnosti přes mnohoznačnost až po úplnou nevyhraněnost. Tedy změna automaticky neobsahuje určení svého účinku. Účinek je hodnocen subjektem textologa, který fundovaně určí textologické hodnocení.

Mnohdy je však určování nedostatků náročná a nekonečná práce. Aby textolog mohl klasifikovat jednotlivé změny a případně je opravit, musí znát celou historii textu a všechny textové prameny (starší i mladší), což je mnohdy problém, protože se některé zdroje nedochovaly. Textolog je pomocí srovnávání jednotlivých pramenů schopen určit poškození textu a při nezbytné znalosti autorova díla, stylu a bezchybné interpretaci, může provést potřebnou opravu (emendaci). Emendace se často zakládají jen na dohadu a míra objektivnosti v takovémto případě výrazně klesá.

9. Soubor navrhovaných pravidel pro úpravu poezie 19. stol.

Období, kdy se vydávala díla pouze proto, aby se vydala (a tím se rychleji rozšířila mezi čtenáře), čili bez větší ediční přípravy, jsou již dávnou minulostí. Již roku 1941 v příspěvku Bohuslava Havránka k *Anketě o úpravě starších a starých textů české literatury* (Panorama č. 19; s. 35–38, 50–53) upozorňuje na otázku: „[...] zda máme právo něco měnit na jazyce autorově, že se hledá důvod pro přizpůsobování jazyka a kritéria pro ně [...] (Panorama č. 19; s. 36).“

Tento Havránkův výrok můžeme doplnit pokračováním: „[...] je třeba rozlišovati to, co je dobovou konvencí a co je individuálním znakem; úprava je možná právě jen v rámci jevů konvenčních, zvl. hláskových, někdy i tvarových, nejmenší měrou syntaktických (pořádek slov) (Panorama č. 19; s. 36).“ Naopak Josef VINTR ve svých pravidlech upozorňuje, že autorský jazyk a nářeční prvky by neměly podlehnout změnám či výraznějším zásahům (VINTR, Josef; s. 342; 1986). Docházíme tedy k výchozí myšlence, kterou zastává většina odborníků.

Dalším zajímavým Havránkovým poznatkem je: „U básnických děl v užším slova smyslu, veršovaných, u nichž jazyk i po stránce zvukové je jednou z nejpodstatnějších složek díla, nelze připustiti jazykové změny (nejde-li ovšem o nahodilá nedopatření přepisu nebo tisku) (Panorama č. 19; s. 36).“ Podle tohoto výroku by tedy Havránek nepřipouštěl žádné jiné změny než chybové, v druhé polovině upozorňuje na grafickou překážku, kterou samozřejmě navrhuje odstraňovat, ale i přes to vidí nutnost přidaných poznámek.

V 19. století není nutnost vysvětlivek tak zásadní, protože slovní zásoba se natolik neliší od soudobé, je srozumitelná, hlavními zásahy do poezie mohou být většinou grafické úpravy a s ohledem na poezii není možné upravovat délky samohlásek dle spisovné normy či zaměňovat dublety. Období celého devatenáctého století nemůže mít stejný pravopis, a proto by se editor měl, jak podotýká B. Havránek, svědomitě obeznámit s jazykem příslušné doby a do současného spisovného jazyka vidět co nejhlouběji (Panorama č. 19; s. 36).

Havránek hned z počátku upozorňuje na problematiku generalizování úprav. Poukazuje na nutnost řešení situace podle účelu vydání a podle povahy samotného textu. Proto se pokusím vystihnout přehled základních úprav, které jsou dle mého názoru zásadní, a upozorním na další možné, které ovšem závisí pouze na vůli editora. Zejména se však jedná o grafické a pravopisné změny.

Především budu ve většině změn vycházet z Vintrových pravidel²⁴, která vztáhnou k doporučeným pravidlům v příloze *Editora a textu*.

„V otázkách výlučně pravopisných (psaní tvrdého a měkkého y – i, s – z, velkých písmen, spřežek, cizích jmen apod.) se řídíme současnými *Pravidly českého pravopisu*. (Editor a text; s. 116, 2006).“ Toto pravidlo je všeobecně použitelné pro poezii, jen pokud oprava podle pravidel nenaruší rým či rytmus, a proto všechny opravy musí být prováděny s ohledem na zachování eufonie básně.

Stejně jako Josef Vintř²⁵ bychom na počátku mohli uvést hlavní zásadu, která by vystihovala obecný přístup k opravám.

Hlavní zásada:

Přepisem novogotického písma do humanistického měníme grafickou podobu, a zároveň měníme zastaralý pravopis dle novodobé normy, ale nesmíme však při tom odstraňovat jazykové zvláštnosti, ať už dobové, nářeční či individuální.²⁶

9.1 Grafika

Pro devatenácté století je asi nejcharakterističtější rozkolísání používání latinky a pro dnešního čtenáře je tedy důležité tento text důsledně transliterovat a popř. i transkribovat, protože znaky (např. Ꝛ) sice připomínají tvar písmene „s“, ale pro mladou generaci jsou tyto znaky již neznámé a nepřístupné, proto je důležité je přepisovat. Jazykovědci znají dobové písmo, tudíž není pro ně náročné pak rekonstruovat původní podobu podle správné transliterace.

9.1.1 Digrafy²⁷

Nejčastěji transkribovaným digrafem²⁸ je asi „Ꝛ“, tedy znak vyjadřující š, může se objevovat i v podobě „ꝛ“. Dále se vyskytují spřežky, např. Cž nebo Rž, které se přepisují na Č a Ř, důvodem tohoto digrafu není spřežkový pravopis, ale obtížnost vytvoření velkého písmene s háčkem, viz str. 23.

²⁴ V některých případech možné užití zkratky VP.

²⁵ Jméno v případě nutnosti zkracováno JV.

²⁶ Úprava Vintřovy hlavní zásady, s. 342.

²⁷ VP; s. 342; 1998.

²⁸ Digraf – spřežka.

9.1.2 Zvláštní znaky²⁹

Podle současné pravopisné normy se upravuje „f“ na „s“, někdy se objevuje podoba „š“ či „š“. Tyto podoby se objevují většinou z důvodu nedostatku znaků „s“ nebo „f“.

Podle skladné opravy navrhnuté P. J. Šafaříkem r. 1842 se uskutečnila změna „g“ ve vyslovované „j“ a „j“ za používané „í“. Od roku 1849 bylo „w“ nahrazeno „v“ a do té doby užívané „au“ za vyslovovanou dvojhlásku „ou“. Toto nebylo uznáno zároveň s přeměnou „j“ a „í“, protože „ou“ podle Dobrovského odráží pouze obraz českých, nikoliv už však moravských nářečí. Pravopis se tedy v polovině 19. stol. přiblížil dnešnímu úzu.

9.1.3 Interpunkce³⁰

Užíváme novodobá znaménka, není nutné modernizovat původní použití interpunkce, naopak se snažíme uchovávat původní členění originálu. U poezie často bývají používány čárky ne podle syntaktické logiky, ale podle nádechů (výdechová logika) tak, jak je autor cítil (tento pauzový neboli nádechový princip se podle německého vzoru v průběhu 19. stol. opouští a začíná se respektovat větná syntax). Zachovávání této syntaktické podoby doporučují oba dva zdroje. Naopak se neshodují v doplňování chybějících čárek dle Pravidel. Je otázkou zda se řídit Vintrovým doporučením čárky nedoplňovat či *Editorem a textem*, který navrhuje úpravu podle *Pravidel* a odstranění čárek, které jsou autory vkládány pouze mechanicky, např. před slučovacími spojkami.

Z intonačního hlediska je autor někdy veden k použití vykřičníku či otazníku místo čárky nebo dvojtečky. *ET* označuje toto psaní za mechanické a doporučuje jak otazníky, tak i vykřičníky dle kontextu nahrazovat čárkou, anebo použitím tečky a velkého písmene. Např. originál – Mlč! hle husar... → oprava – Mlč, hle husar.../ Mlč! Hle husar... Naopak *JV* doporučuje zachovávat původní podobu. Je nutno zvážit, zda je pro přednes básně znaménko podstatné.

Apostrofy u sloves se objevují při vynechání koncovky, např. odpovědít' místo odpověditi – standardní infinitiv, navrhuje (a tedy i aplikuje) *VV* rušit³¹. Důvod k provedení této změny je, aby nedocházelo k mylnému čtení. Apostrof zde neznačí háček, jak by očekával běžný dnešní čtenář.

²⁹ *ET*; s. 115–116; 2006 a *VP*; s. 342; 1998.

³⁰ *ET*; s. 135–146; 2006 a *VP*; s. 343; 1998.

³¹ *RH*; s. 176, 2009.

ET dále uvádí řešení problematiky *uvozovek, dvojtečky, středníku a pomlčky*.³²

Uvozovky ponecháváme většinou jen tehdy, uvádějí-li přímou řeč, citátová slova nebo slova z autorova hlediska nezvyklá či nenáležící do spisovného jazyka, popř. pro lepší orientaci. Vynecháváme v případě formálního použití. V případě použití dvojitých uvozovek volíme jejich další druh. Vztah interpunkčních znamének a uvozovek dodržujeme podle *Pravidel*.

Při použití *dvojtečky* v obrozeneckém členění rozsáhlých větných period je *ET* doporučuje zachovávat, v méně složité větné situaci, kde jde o oddělení věty vedlejší, nahradíme čárkou. Při formálním užití můžeme čárku zrušit. Vypuštění či ponehání *dvojtečky* závisí na kontextu.

Užití *středníku* může charakterizovat různé autory, např. často jej užíval K. Čapek. Nahrazujeme ho čárkou pouze v případě, že je použit formálně a mechanicky na konci přímé řeči před uvozovací větou.

Pomlčku rušíme tam, kde byla užitá formálně místo dnešní čárky nebo tečky a nahrazujeme ji příslušným znaménkem. Dle *ET* ji můžeme u vložených výrazů či vět vložit. Při formálním užití na začátku a konci odstavců ji rušíme. Ponecháváme ve zvláštních případech, např. když naznačuje prolínání dvou nesouvisejících dějů.

9.1.4 Slova cizího původu³³

Zde bychom se měli řídit podle *Pravidel českého pravopisu*, která jednoduše říkají, jak by se měl člověk při psaní slov cizího původu zachovat:

„O pravopisu přejatých slov obecných rozhoduje především míra jejich zdomácnění a rozšíření v češtině. Slova řídká a úzce odborná se píšou pravopisem původním, tj. tak jako v jazyce, z kterého byla přejata; slova zdomácnělá se zpravidla píšou podle zásad českého pravopisu. Mezi nimi jsou četné přechody podle stupně zdomácnění slova. Vedle toho se uplatňují činitele stylové, zvyklostní atd. Proto je také možno v textech určených širší veřejnosti psát i slova úzce odborná způsobem počestěným a naopak při odborném, vědeckém užití

³² *ET*; s. 135–136; 2006.

³³ *ET*; s. 118–120; 2006 a VP; s. 342–343; 1998.

a vůbec ve ‚vyšším stylu‘ lze u slov jinak pravopisně počestěných ponechat podobu původní.³⁴

ET uvádí: „Tam, kde pravidla dovolují dvojí psaní, užíváme podoby novější, která odráží výslovnost [...]. *Pravidly* se řídíme i tam, kde autor cizí slovo přepisuje foneticky a je možná pouze jediná výslovnost [...]. Autorovu transkripci cizích a přejatých slov ponecháváme tam, kde zachycuje skutečnou nebo možnou dobovou výslovnost, nebo autorův osobitý úzus [...].“³⁵

Z toho vyplývá, že úpravy v poezii můžeme provádět pouze v případě, že neovlivní eufonickou stránku díla, právě proto nelze nahradit např. balkon slovem balkón.

9.1.5 Velká písmena³⁶

Obvyklé dobové psaní velkých písmen (které bylo pouze formální) na začátku veršů bych dle použité úpravy v *RH*, *HMČ* a *LČO* doporučila všeobecně aplikovat podle normy psaní velkých písmen na začátku věty.

Velká písmena u náboženských (*ET* je doporučuje upravovat podle *Pravidel*), mytologických, symbolických a abstraktních pojmů a nadpřirozených bytostí je nutné zvažovat vzhledem k jejich významu a postavení v textu a autorově úzu. Posuzujeme proto případ od případu. Všeobecně lze doporučit tato velká písmena zachovávat dle *JV*. U zdvořilostních výrazů mění *ET* psaní podle *Pravidel*.

9.1.6 Hranice slov³⁷

Je otázkou, jakým způsobem dodržovat hranice slov. Na základě *VP* bych doporučila předložky psané dohromady, především u zájmen, jako např. řemnou, oddělovat. *ET* slučuje spojky psané zvlášť, a také substantivní a adjektivní složeniny.

U příslovečných spřežek je situace trochu jiná. Je všeobecně doporučováno je psát podle originálu (viz *VP*), obzvláště když budeme vědět, že autor tuto spřežku používá běžně v této podobě. Tato informace je důležitá pro

³⁴ Šaur V. Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnické. Ottovo nakladatelství, Praha. 2004. ISBN 80-7181-133-5.

³⁵ *ET*; s. 119; 2006.

³⁶ *ET*; s. 120–121; 2006 a *VP*; s. 343; 1998.

³⁷ *ET*; s. 116–117; 2006 a *VP*; s. 343; 1998.

průběžný přehled vzniku daných spřežek (v tom, z rána, a však a další). Naopak *ET* uvádí, že platí obecná zásada psaní spřežek dle *Pravidel*.

Dále podle *ET* píšeme odděleně částici -li (př. mám-li) a slučujeme příklonky „že“ a „pak“, př. Ovšemže, copak. Je však důležité dbát na kontext, významové rozlišení a stavbu výrazu.

9.2 Hlásky³⁸

Podle Dobrovského gramatiky (vydané r. 1809, 2. vyd. r. 1819) se zaváděla analogická oprava, která měla odstranit odstranila psaní „y“ po „s“, „z“, a „c“ podle vzorů „medvědí“ a „sedím“ a „vidím“. Musíme počítat s tím, že žádná oprava (změna) se neuchytí ze dne na den.

Od 40. let 19. století se pravopis začínal definitivně zbavovat pozůstatků bratrského pravopisu. Začalo se psát *si*, *zi* i *sy*, *zy* dle etymologie a jednotně *ci*.

Podle pravidel také opravujeme chybné psaní skupiny mně – mě.

Vzhledem k tomu, že tato pravidla mají být určena pro poezii, musíme být s úpravami ohleduplní, obzvláště v případě délek, které se občas se novodobými normami neshodují. Délky je tedy nutno uchovat, především z důvodů zachování individuálního jazyka autora, včetně možných nářečních prvků, ovšem s ohledem na to, zda se nejedná o zjevný nedostatek, tiskařskou chybu (ne vždy je možné ji ovšem odhalit), např. na konci veršů básně je pravidelný rým, ale v jednom případě dojde k odchylce jak kvantitativní, tak i logické. Př.:

Mám-li žalostné
vždy tu nýti?
Nikdy radostně
Línu zřítí?

Báseň přejata z *RH*; s. 87; 2009, jedná se o úryvek z básně *U hrobu děvčete* Jana Jindřicha Marka, chyba je v prvním verši ve slově žalostné → má být žalostně.

„U případů kvality hlásek se řídíme především obecně platnou zásadou o zachování zvukové stránky a ponecháváme odchylky (ev. kolísání) foneticky

³⁸ *ET*; s. 118, 122–130; 2006 a *VP*; s. 343–345; 1998.

realizovatelné.“ „Zachováváme odchylky v samohláskách.“ „Bez úpravy ponecháváme odsunuté počáteční souhlásky.“ „Hláskové odchylky normalizujeme pouze tam, kde jsou výrazem doznívající pravopisné kodifikace předešlého období, odstraňujeme nevyslovované hlásky a hláskové skupiny, sjednocujeme psaní znělých a neznělých souhlásek a upravujeme skupiny, které jsou záležitostí spíše grafickou než fonetickou.³⁹“

Dále autoři *ET* doporučují ponechávat neobvyklé skupiny hlásek, pokud je důkaz o jejich vyslovování, nebo alespoň předpokladu vyslovení. *ET* upravuje podle pravidel psaní předložek a předpon, a také tvarů slovesa být a přijít.

Všechny změny musí opět vyhovovat fonetické stránce básně.

9.3 Tvary⁴⁰

U tvarů slov je situace poměrně jednoznačná. Nemůžeme si dovolit jakýkoliv tvar pozměňovat (lze pouze v případě zřejmé chyby). Tedy ponecháváme odchylné tvary skloňování a časování, zachováváme objevující se dvojtvary. „Neupravujeme tvaroslovné odchylky, které jsou výrazem historického i soudobého kolísání spisovné normy, prvkem nářečí, lidové a obecné mluvy, hovorového jazyka atd. (*ET*; s. 131; 2006)“

V ediční poznámce *RH* jsou uváděné aplikované změny v souladu se současným pravopisem, editor zmiňuje vynechávání nevyslovovaných hlásek (př. smrtdelný, zavzníti); psaní předložek a předpon s-/z- a předpony vz-, samozřejmě byl brán ohled na zachování eufonie.

Jednou z aplikovaných úprav v *RH* je i úprava zakončení gen. pl. maskulinu typu mužův, stromův na mužů, stromů, ale vzhledem k slovním tvarům 19. stol. se jedná o jev zastaralý, tedy ojedinělé tvary slov, úprava by neměla být nutná.

9.4 Shrnutí

Jak uvádí M. Hýsek v 7. příspěvku do Ankety o úpravě starších a starých textů české literatury, je často množství úprav závislé na argumentu obsaženém právě v následujícím výroku:

³⁹ Jedná se o výběr pravidel doslova citovaných z *ET*; s. 127–128; 2006.

⁴⁰ *ET*; s. 131–132; 2006 a *VP*; s. 345; 1998.

„Odvolávat se na dnešní čtenáře, že by jinak po starších autorech nesáhli, je trochu nebezpečné; *náš zákazník náš pán* se přece snad netýká děl uměleckých?“

Bohužel si myslím, že autor tohoto názoru je značný idealista, protože edice jsou v současné době vydávány spíše ve čtenářském vydání než vědeckém, právě za účelem zvýšení zájmu čtenářů se čtenář až překvapivě často setká i s upraveným vydáním (viz kapitola 1.6). V současné době se editoři snaží o co nejméně zásahů, což považují za výrazný pokrok. Jak *ET*, tak i *VP* se snaží přistupovat k textu s ohledem na dobu, autora, jazyk aj., důsledně na tyto podmínky upozorňují. Všeobecně můžeme říci, že *ET* navrhuje více možných úprav, než *VP*, ovšem měli bychom počítat s tím, že *VP* jsou krátkým článkem, který nemá za úkol kodifikovat všechna pravidla, ale především upozornit na základní pravidla.

V každém vydání ovšem záleží na způsobu ediční přípravy. Záleží, zda se editor rozhodl připravit čtenářské, či vědecké vydání. V případě kritické edice je nutno jakoukoliv úpravu zmínit v kritickém aparátu, a samozřejmě u čtenářského vydání uvedeme ediční poznámku, kde se obecně shrnou provedené zásahy do textu.

V celé kapitole jsme popisovali jednotlivé možné změny textu a teď zbývá ještě podotknout slovní zásobu. V případě nejasné a nesrozumitelné slovní zásoby můžeme použít vysvětlivky pod čarou, pokud se jedná o malé množství problematických slov, případně zvolíme přiložený slovníček pojmů, ale v rámci 19. stol. by se nemělo jednat o velké množství.

10. Aplikace pravidel, textologický náhled

Pro svou bakalářskou práci jsem potřebovala vybrat vhodnou a na problémy bohatou ukázkou, pro toto použití se však nemohlo jednat o rozsáhlejší dílo, kde by bylo patrné o to více nutných změn. Vyšla jsem z díla *RH*, které jsme v roce 2009 vydali v rámci semináře, a pro výběr konkrétní básně jsem porovnávala rozdíly ve vydaných básních v *RH* a sbírce *Hledání modrého květu* (Slavík, I.; 1988; dále *HMK*), protože byla uvedena editorem v seznamu použité literatury⁴¹ pro vypracování *RH*. Jako příklad jsem vybrala báseň *Hvězdy* od Karla Sudimíra Šnajdra (1766–1835) z důvodů krátkého rozsahu a zajímavých odlišností v novodobých vydáních – jak v *RH*, tak i v *HMK*. Pro podložení některých poznatků použiji ještě ukázkou téže básně ze sbírky *Lyrika českého obrození* (Jirátko, Vojtěch; 1940; dále *LČO*).

Dále bylo nutno zjistit, v jaké sbírce básně původně vyšla, kým byla vydána, sehnat původní vydání. Ani jedna z těchto informací se nedala zjistit ze samotné kapitoly o básníkovi⁴², hledala jsem tedy v uvedené použité literatuře k tomuto autorovi (použitá literatura byla obsažena pouze v *RH*, *HMK* použitou literaturu nemá uvedenou). Lexikon české literatury neobsahuje rozdělení Šnajdrových básní do jeho sbírek. Ze dvou uvedených bibliografických údajů použité literatury jsem našla pouze jeden uvedený titul⁴³, který mě odkázal na dílo *Okus v básněni českém – sbírka druhá*. Nalézt původní výtisk v databázi Národní knihovny již nebyl problém.

Báseň vyšla tiskem u Jana Pospíšila v Hradci Králové r. 1830. Tato tiskárna, jak víme z kapitoly č. 6.1, se zaměřovala na vydávání českých děl, především těch soudobých. Mezi ně patřily i obě Šnajdrovy sbírky *Okus v básněni českém – sbírka první* (1823) a *Okus v básněni českém – sbírka druhá* (1830), kde byla poprvé knižně uveřejněna tato Šnajdrova báseň.

Jen krátce bych se zmínila o samotné Šnajdrově básnické tvorbě. Z počátku své tvorby psal své básně německy, ale těmito „*Okusy*“ se zapsal jako kvalitní autor české poezie a v současné době je jeho česká poezie uznávána jako

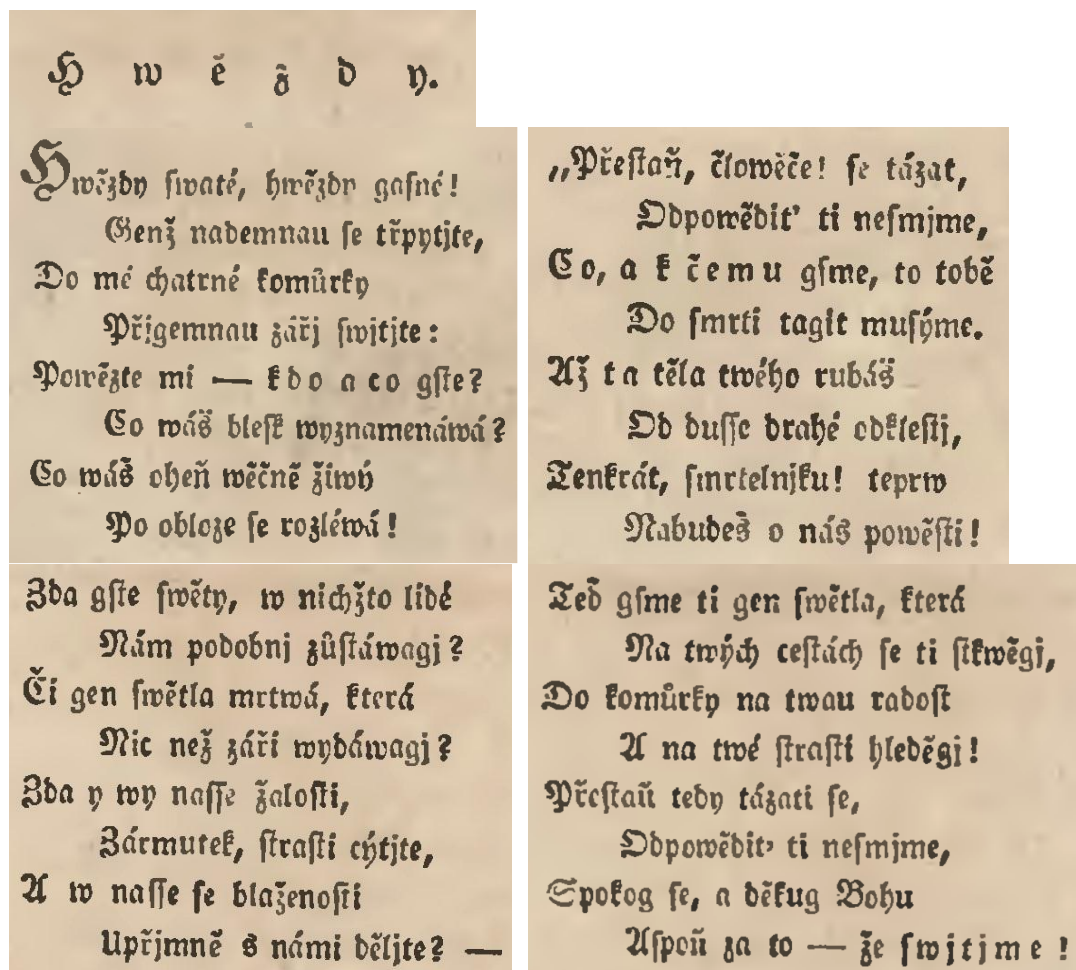
⁴¹ *RH*; s. 177; 2009.

⁴² *RH*; s. 43–46; 2009.

⁴³ EISNER, P. *Na skále*. Praha : Karel Voleský, 1945. V zajetí kolovrátku.

kvalitnější než ta německá. Možná je to způsobeno tím, že česky začal tvořit až ve zralém věku.

Báseň uvádím v původní znění (jedná se o sken díla, který byl pořízen Národní knihovnou z důvodu špatného stavu knihy, údajně nekvalitního papíru⁴⁴; kniha je tedy dostupná přes internet, viz elektronická knihovna Kramerius).

Obr. 1: báseň Hvězdy původní knižní vydání

Nejdříve je nutno poznamenat, že, jak vidno, slavná Pospíšilova tiskárna ještě ve 30. letech používala pro tisk českých textů novogotické písmo, proto je tento text⁴⁵ jeden z mnoha dalších tehdejších titulů, které potřebují více zásahů, než texty tištěné již humanistickými písmi. Novogotické písmo a některé pravopisné odchylky by mohly činit současným čtenářům potíže.

⁴⁴ Tato informace mi byla sdělena knihovnicí Národní knihovny.

⁴⁵ Elektronická knihovna Kramerius také obsahuje informaci, že by text měl být tištěn švabachem, ovšem při konzultaci s Mgr. Alenou A. Fidlerovou, Ph.D., ale i při studiu hesel „švabach“ a „fraktura“ v Encyklopedii knihy (Voit, Petr; s. 274–275, 869–870) vznikly pochybnosti o pravdivosti této informace, např. švabach je méně lomený.

Jako ukázkou vhodné transkripce podle řečených pravidel použiji úpravu pro tisk *RH* (opět se jedná o sken). Není bezchybná, ale myslím, že vhodnější než transkripce v *HMK*, minimálně proto, že v ní nechybí jeden verš.

HVĚZDY

Hvězdy svaté, hvězdy jasné!
jenž nade mnou se třpytíte,
do mé chatrné komůrky
příjemnou září svítíte:
Povězte mi – kdo a co jste?
Co váš blesk vyznamenává?
Co váš oheň věčně živý
po obloze se rozlévá?

Zda jste světy, v nichžto lidé
nám podobní zůstávají?
Či jen světla mrtvá, která
nic než září vydávají?
Zda i vy naše žalosti,
zármutek, strasti cítíte,
a v naše se blaženosti
upřímně s námi dělíte?

„Přestaň, člověče, se tázat,
odpovědít ti nesmíme,
co a k čemu jsme, to tobě
do smrti tajit musíme.
Až ta těla tvého rubáš
od duše drahé odkleští,
tenkrát, smrtelníku! teprv
nabudeš o nás pověsti!

Teď jsme ti jen světla, která
na tvých cestách se ti skvějí,
do komůrky na tvou radost
a na tvé strasti hledějí!
Přestaň tedy tázati se,
odpovědít ti nesmíme
spokoj se, a děkuj Bohu
aspoň za to – že svítíme!“

Obr. 2: Báseň Hvězdy v antologii *RH*

Úprava této básně, která proběhla ve vydání *RH*, zahrnuje transkripční úpravy: $au > ou$, $w > v$, $g > j$, $j > í$, $ǰ > s$, $ǰǰ > š$. Psaní „s“ a „š“ v původní básni je dobově obvykle pojaté, pro „s“ jsou zde použity dvě varianty, a to „s“ (užito v neslabičné spojce) a „ſ“ (užito na začátku, ale i uvnitř slov). Také pro „š“ zde existují dokonce tři odlišné varianty: „š“, „s“ s přehláskou (obě předcházející varianty použity na konci slov – použití „s“ s přehláskou značí pravděpodobně nedostatečné množství liter „š“) a „ſſ“ (používáno pravidelně uvnitř slov). Je zde zřetelně vidět systematické dodržování podoby psaní těchto hlásek, které se ve výsledném textu přepisují jednotně, ale možná je to natolik zajímavý fakt, že by si zasloužil zmínku v ediční poznámce. Dochází zde také k úpravě y/i podle *Pravidel českého pravopisu*. Každá z použitých ukázek dodržuje tato pravidla, bez výjimky.

Dále dle shody všech editorů, s jejichž antologiemi (*RH*, *HMK*, *LČO*) jsme pracovali, jsou v této úpravě zachována pouze ta velká písmena, která odpovídají větným celkům.

V *RH* jsou téměř stoprocentně dodržovaná použitá znaménka, na rozdíl od *HMK* a *LČO* zde došlo pouze k několika málo odlišnostem.

Liší se jen vykřičník na konci 1. sloky, který je ve vydání *RH* zaměněn otazníkem (tato výměna provedena též v *HMK* a *LČO*). Zde se může jednat o omyl i o záměr editora, ale vzhledem k záměně vykřičníku ve všech třech vydáních, můžeme asi mluvit o vhodné záměně. Za druhou slokou je vynechaná pomlčka (v *HMK* a *LČO* zachována), která mohla být původně použita pouze mechanicky, ale myslím, že právě před přímou řečí mohla fungovat jako upozornění. Ve 3. sloce v prvním verši je vykřičník nahrazen čárkou (shodné u všech novodobých výtisků), tato změna souhlasí s *ET*, ale dle *VP* by měl být zachován, vypuštěním bychom mohli ovlivnit intonaci. Ve 3. verši téže sloky (též v *HMK* i *LČO*) došlo k vynechání čárky sloužící k nádechu, podle pravidel *ET*, protože se jedná o slučovací spojku a čárka se zde nedělá, ale podle *VP* změnu není nutno provádět, protože zde nedochází k možnosti nepochopení. V 6. verši 4. sloky došlo k vynechání čárky, která je zde nutná (zachována v *HMK* i *LČO*).

Editor záměrně vynechal apostrof u slova „odpovědit“; provedení této změny vychází z praktického důvodu, aby nedocházelo k mylnému čtení. Apostrof zde neznačí háček, jak by očekával běžný dnešní čtenář, ale označuje záměrné vynechání infinitivního „i“⁴⁶. Shodná úprava u všech tří moderních tisků.

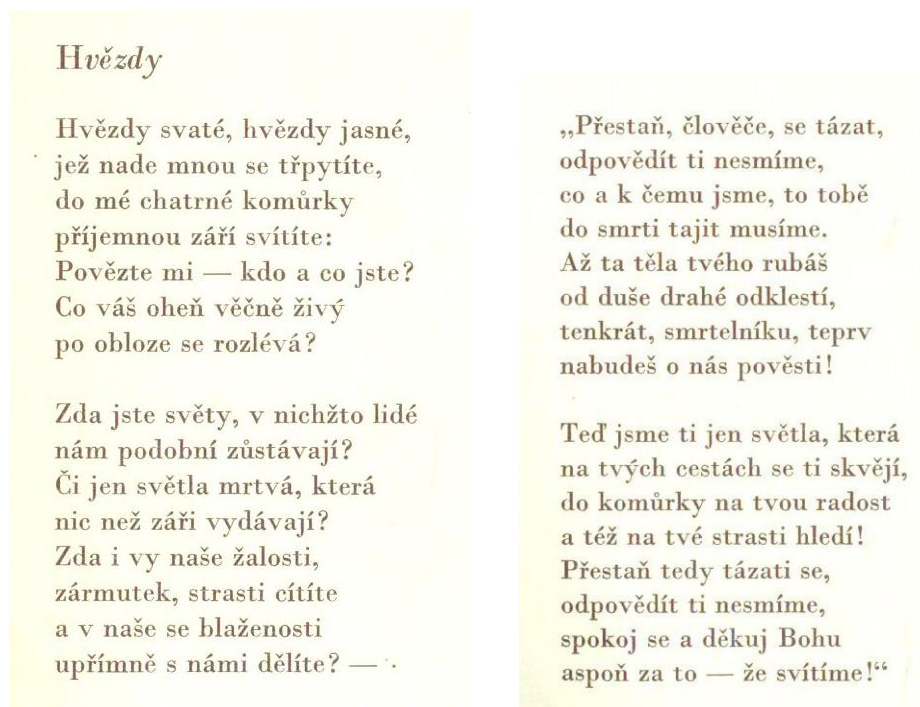
Další změna, kterou není nutné provádět, je vynechání „t“ ve slově „stkvějí“, je to starší podoba slovesa „skvít se“ a není problém mu rozumět. Je možné, že se v tomto případě jedná o neúmyslné vynechání, z důvodů nepozornosti, protože „t“ mezi „j“ s novogotickým „k“ téměř zaniká, ale s největší pravděpodobností se jedná o editorovu záměrnou úpravu nevyslovovaný hlásek. Tato oprava byla provedena ve všech třech antologiích, přesto si myslím, že není zcela nutná.

Jakkoliv je výše v kapitole uvedeno „mnoho“ provedených změn, myslím, že není důvod pochybovat o tvrzení, že autor transkripce této básně vycházel z původního tisku r. 1830, nedošlo k žádným jiným změnám než k těm, které si

⁴⁶ V této době infinitivy končí na slabiku „ti“, např. odpověditi.

editor vytyčil za nutné v rámci modernizace pravopisu a uvedl je v ediční poznámce⁴⁷.

Pro porovnání přikládám sken vydání stejné básně vydané v *HMK*.

Obr. 3: Báseň Hvězdy v antologii *HMK*

Již na první pohled je zde patrné, že v první sloce chybí šestý verš: „Co váš blesk vyznamenává?“ Tento nedostatek může vzniknout hned z několika důvodů.

První je vynechání z nepozornosti, nedbalosti, či nepečlivosti, což je nejpravděpodobnější varianta.

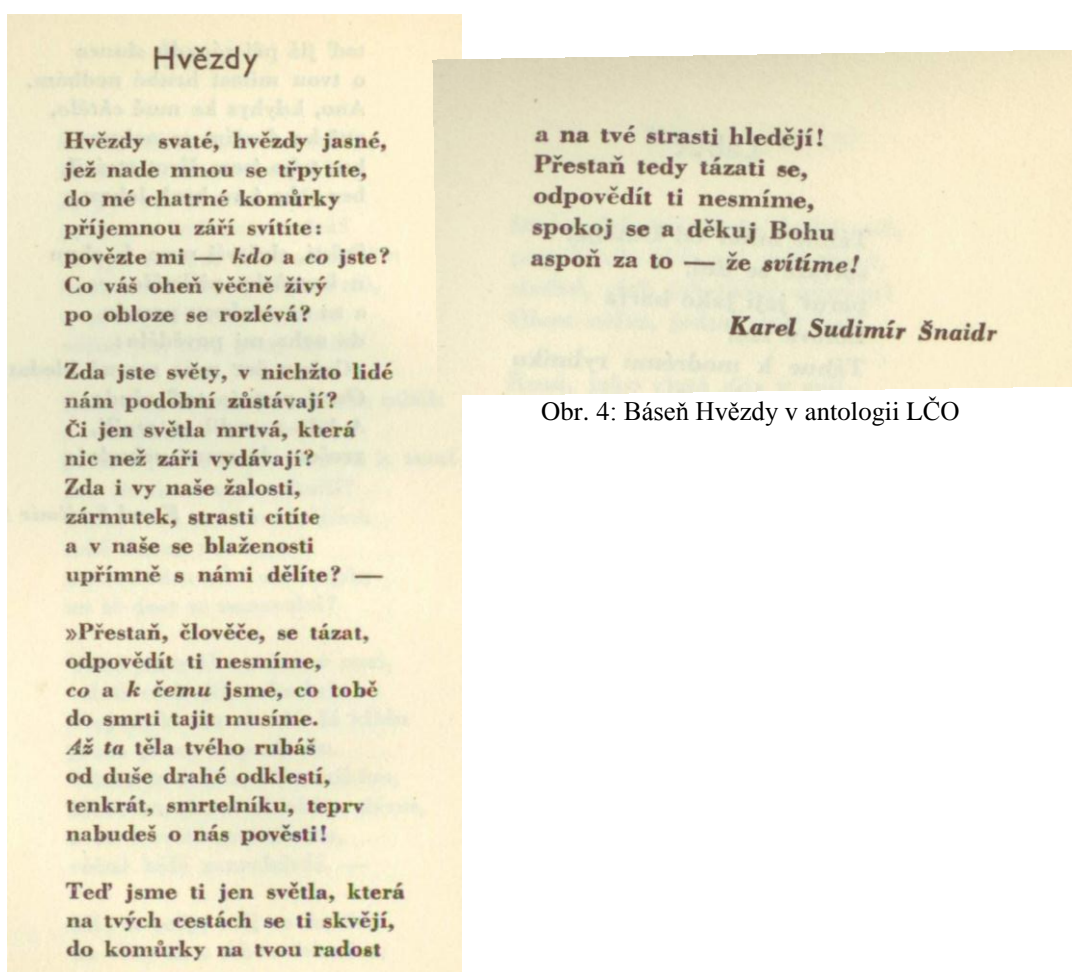
Dalším důvodem může být cenzura, ale myslím, že to je relativně nepravděpodobný důvod, protože se jedná o více než 100 let starý verš, nemá skrytý politický význam ani nic podobného. Pokud by báseň měla antikomunistický nádech, byl by to důvod k vypuštění celé básně, a ne jen jednoho verše.

Nejpravděpodobnějším důvodem vynechaného verše je v tomto případě editorův nesprávný výběr textové předlohy, přesněji řečeno, že nevycházel z původního vydání (ať již z důvodu zjednodušení práce, či nedostupnosti původního vydání). Jako zdroj mohl využít editor *HMK* vydání, které pořídil

⁴⁷ *RH*; s. 175–176; 2009.

V. Jiráť pro *LČO*, zde totiž také chybí tento verš, případně je možné, že oba vycházejí z dalšího jiného titulu, které obsahuje tuto chybu.

Nemyslím, že by bylo možné, aby dva editoři v tak velkém časovém intervalu provedli shodnou změnu a oba omylem vynechali týž verš. Je spíše pravděpodobné, že I. Slavík nepoužil původní vydání a vycházel nejspíše z *LČO*.⁴⁸ Abychom zjistili, kdo způsobil chybějící verš, museli bychom provést vyčerpávající výčet vydání této básně a pravděpodobně bychom i tak nemohli s jistotou tvrdit, kdo tento nedostatek zavinil (editor, sazeč nebo někdo jiný?).

Obr. 4: Báseň Hvězdy v antologii *LČO*

Zajímavé je také pozorovat vývoj úpravy uvozovek v textu. V původním vydání máme pouze jedny, a to na začátku třetí sloky, žádné ukončovací uvozovky nejsou. Stejná situace je u *LČO*, ale obě další použité vydání (v *HMK* a *RH*) básně obsahují kompletní uvozovky. Ty tedy musely být doplněny editory. Zde se pravděpodobně jedná o nedostatek původního tisku, který je nutno opravit, což je možné učinit dvěma způsoby. Buď se uvozovky vypustí, nebo je editor

⁴⁸ Jedná se ovšem pouze o domněnku, protože ani I. Slavík, ani V. Jiráť nepřiložili ke svému dílu komentář editora, ani seznam použité literatury.

doplní podle logiky. Druhá variant může činit v některých situacích obtíže, ale přímá řeč v této básni je zřejmá.

V. Jirát je také jediný, kdo zachoval jistým způsobem zvýrazněná (rozdílně formátovaná slova) slova básně (1. sloka „Kdo a co“; 3. sloka „Co, a k čemu“; „Až ta“; 4. sloka „svítíme“) – v původním tisku se jedná o zvýraznění proložením znaků a ve vydání *LČO* o použití kurzívy, ostatní editoři nepoukázali na tento poměrně podstatný rozdíl z hlediska významového (protože jde o zdůraznění určitého významného momentu v textu). Toto pravidlo, ačkoliv v jiné podobě, má obsaženo ve svých zásadách i Jos. Vintr.

Ve švabachem tištěných textech jsou slova často zvýrazňována tištěním latinkou, při přepisu do latinky se tedy rozdíl stírá, a proto je nutno tento rozdíl upravit použitím např. proložení, kurzívy, podtržení či boldu. Totéž by mělo platit i o záměrně jiné sazbě, nemělo by tedy docházet ke ztrátě plasticity textu.

K záměnám slov, které proběhly v *LČO*, byť i jen jednoslabičných, není nutno se vyjadřovat.

10.1 Shrnutí

Na jednoduchém příkladu jsem se zde pokusila načrtnout práci textologa, jedná o pouhý náznak všeho, co by měl textolog znát a zvážit, jakým způsobem se liší přístupy jednotlivých editorů, jaké chyby a nedostatky mohou i na jednoduché a krátké básni vzniknout. Kolik sporných momentů se objeví i v takto krátkém textu a relativně omezeném období.

11. Závěr

Cílem práce bylo stanovit seznam vhodných úprav poezie 19. stol. v závislosti na znalostech doby, odborné literatury a všeobecných informacích a na příkladu jedné básně je aplikovat. Práce obsahuje také kapitoly vyjadřující se k historické situaci, k postavení autorů v té době, ke změně typu písma (probíhající v té době) a k situaci knihtisku všeobecně.

19. století je období bohaté na změny (kapitoly 4 až 7.4). Dochází k rozsáhlému množství změn a zvrátů nejen ve společnosti, ale také v literatuře, jazykovědě (viz kapitola 9 a její podkapitoly) a potažmo v samotném knihtisku. Po velké francouzské revoluci se společnost mění z poddanské na občanskou, lidé postupně získávají svá práva a možnosti se dále rozvíjet a zkoumat širší pole informací. Dále se výrazně mění technické možnosti a průmyslová revoluce přinesla další zlevnění knihtisku, tedy došlo k jednoduššímu šíření vzdělanosti.

Díky čile se rozvíjející jazykovědě a literární vědě se uskuteční změna do té doby typických novogotických písem za v té době již všeobecně rozšířená humanistická písma, pomalu se upravují pravidla a ke konci 19. století se podaří český jazyk kodifikovat. Stejně jako společnost se i vydané texty z počátku a konce tohoto století velice liší svou podobou (myšleno grafickou), proto je důležité si tento skok uvědomit a při úpravě nejen básní a brát na tento fakt ohledy.

Z textologického hlediska je jedna kapitola věnována možným chybám, které existují v každém textu, ať se jedná o starší či nový tisk, odbornou nebo uměleckou literaturu. Vše závisí na lidském faktoru a člověk není neomylný. Dále se zvyšuje pravděpodobnost nedostatků s počtem vydání, a tedy záleží na editorovi, z jakých textů vychází.

V kapitole č. 10 a jejích podkapitolách (textologický náhled komentářů k básni Hvězdy) je možné vidět, že i na tak krátkém textu a jednoduše dostupném materiálu není problém nalézt mnoho odchylek od původního díla, a také více rozličných názorů na úpravu poezie. Mnohdy dochází i ke zcela neočekávaným změnám (např. chybějící verš). Představme si, že se editoři připravují k vydání rozsáhlejší díla, než je jen čtyřsloká báseň, jejich práce mnohdy trvá více než rok a vytvořit vědecké komentované vydání, které by sloužilo jako kanonický text, je náročná, odpovědná odborná práce.

Slovní zásoba 19. stol. se sice liší od současné doby, ale běžnému čtenáři je srozumitelná, všeobecně lze doporučit u neznámých výrazů vložení slovníčku nebo poznámek pod čarou. Ve shrnutých pravidlech doporučuji převážně pouze transkribovat a upravovat podle současných *Pravidel českého pravopisu*, jinak je i v zájmu zachování rytmu a rýmu vhodné díla příliš neupravovat.

Pro úspěšnou textologickou práci je také nutno znát jazyk autora, autorův pravopis, k čemuž vede jediná cesta: seznámit se s kompletním dílem autora, s původními tisky, případně s rukopisy. Je důležité v edici zaznamenat typickou slovní zásobu autorova jazyka, jeho systematické odchylky od spisovné normy, celkově autorský idiolekt. Mnohdy se v průběhu autorova života jazyk obměňuje, což je fakt, který v kritické edici nesmí zůstat nepovšimnut. Z tohoto důvodu se vytvářejí především kritické edice jednoho autora. Aby textolog využil svou mnohaletou práci, připraví pak k tisku souborné dílo autora, jehož studoval.

Základním problémem je rozhodnutí, jakým způsobem text připravovat, zda je vhodné čtenářské vydání, či vědecké, nebo je záhodno přistoupit ke tvorbě diplomatického textu, který je na půli cesty mezi oběma těmito typy vydání.

Pravidla mohou být navržena, ale v žádném případě není nutné, aby je všichni dodržovali stejným způsobem. Běžnou praxí je, že každé nakladatelství i každý editor má svá pravidla úprav, za kterými si stojí a v komentářích si je náležitě odůvodní. Stanovení pravidel je tedy užitečné pro rámcový přehled vhodných a nevhodných úprav. Mohou sloužit také jako podklad pro začínající redaktory, jako přehled toho, o co se má starat editor a jaké problémy mohou při úpravě textů z doby 19. století nastat a také na co by se v žádném případě nemělo zapomínat (např. uvádět zdroje, ze kterých se čerpá).

Použitá literatura

kolektiv Ústavu pro českou literaturu ČSAV. *Editor a text : úvod do praktické textologie*. 2. vydání. Praha : PASEKA, 2006. 184 s. ISBN 80-7185-653-3.

VANĚK, Václav. *Rozkošný hrob : antologie české romantické poezie*. 1. vydání. Příbram : Pistoriu & Olšanská, s.r.o., 2009. 192 s. ISBN 978-80-87053-35-5.

BOHATCOVÁ, Mirjam a aut. kol. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vydání. Praha : Panorama, 1990. s. 264–396.

MUZIKA, František. *Krásné písmo II : ve vývoji latinky*. reprint z r. 1958. Praha a Litomyšl : Paseka, 2005. Obrozenecká reforma českého písma, s. 288–298. ISBN 80-7185-739-4.

JIRÁT, Vojtěch. *Lyrika českého obrození : (1750-1850)*. Praha : Českomoravský kompas, 1940. 208 s.

SLAVÍK, Ivan. : *Hledání modrého květu : Antologie z básní českého romantismu*. 1. vydání. Praha : Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1988. 264 s.

VINTR, Josef. Základy transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické*. 1998, CXXI, 3-4, s. 341-346. Dostupný také z WWW: <<http://www.flu.cas.cz/Com/stcl/vintr.htm>>.

VAŠÁK, P. (ed.). *Textologie. Teorie a ediční praxe*. Praha : Karolinum, 1993.

ŠNAJDR, Karel, Sudimír. *Okus v básněni českém : sbírka druhá*. 1. vydání. Hradec Králové : Jan Pospíšil, 1830. 152 s.

Anketa o úpravě starších a starých textů české literatury. *Panorama*. 1941, 19, s. 35–38.

PLESKALOVÁ, Jana. *Stará čeština pro nefilology*. Brno : Masarykova univerzita, 2003. 150 s. ISBN 80-210-2733-9.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy : Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vydání. Praha : Libri, 2006. 1350 s. ISBN 80-7277-312-7.

Elektronická knihovna Kramerius

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=4304723&mcp=&s=djvu&author=>

Internetové zdroje

Cs.wikipedia.org [online]. 9.12.2010 [cit. 2011-05-25]. Textová kritika. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Textov%C3%A1_kritika>.

Cs.wikipedia.org [online]. 16.2.2011 [cit. 2011-05-25]. Transkripce (lingvistika). Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Transkripce_%28lingvistika%29>.

Cs.wikipedia.org [online]. 19.9.2010 [cit. 2011-05-25]. Královská česká společnost nauk. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%A1lovsk%C3%A1_%C4%8Desk%C3%A1_spole%C4%8Dnost_nauk>.

Maticeska.cz [online]. 2009 [cit. 2011-05-25]. Matice česká. Dostupné z WWW: <<http://www.maticeska.cz/dejiny-spolku/>>.

Doplňující tituly a odkazy

PAVLÁT, Leo. *Tajemství knihy*. 2. vydání. Praha : Albatros, 1988. 272 s.

EISNER, P. *Na skále*. Praha : Karel Voleský, 1945. V zajetí kolovrátku.

VAŠÁK, Pavel. *Metody určování autorství*. Praha 1980.

AV ČR. *Kapitoly z dějin české jazykové a bohemistiky*. 1. vydání. Praha : Academia, 2007. 683 s. ISBN 978-80-200-1523-5.

RAMBOUSEK, Jan. *Litografie a ofset. : (část II.)*. Praha : V. Poláček, 1948. Fotolitografie, s. 201–209.

TOBOLKA, Zdeněk. *Knihy : Její vznik, vývoj a rozbor*. Praha : ORBIS, 1949. 248 s.

MUKAŘOVSKÝ, J. Varianty a stylistika. In *Kapitoly z české poetiky I*. Praha : Melantrich, 1941, s. 231–236; 2. vyd. Praha : Svoboda, 1948, s. 206–210.

ZACH, Aleš. *Stopami pražských nakladatelských domů : Procházka mizející pamětí českých kulturních dějin*. 1. vydání. Praha : THYRUS, 1996. 89 s.

MAGINCOVÁ, Dagmar. *Příručka nakladatelského redaktora*. 1. vydání. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2008. s. 122–127. ISBN 978-80-86818-83-2.

HORÁK, František. *Pět století českého knihtisku*. Praha : ODEON, 1968. Pět století českého knihtisku, s. 7–39.

PETRÁŇ, Josef. Královská česká společnost nauk. Místo České učené společnosti v dějinách a v proudu vědy. *Vesmír*, 1995, roč. 74, čís. 11, s. 632. ISSN 1214-4029.

Legacy.earlham.edu [online]. 2011 [cit. 2011-08-03]. Textual Criticism. Dostupné z WWW: http://legacy.earlham.edu/~seidti/iam/text_crit.html.

Cs.wikipedia.org [online]. 2011 [cit. 3.8.2011]. Textová kritika. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Textologie>.

Cs.wikipedia.org [online]. 27.4.2011 [cit. 2011-05-25]. Český pravopis. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cesk%C3%BD_pravopis.

Genea.cz [online]. 2010 [cit. 2011-05-25]. O historickém vývoji písma. Dostupné z WWW: [http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/pismo/?tx_elunapagecomments_pi1\[show_comments\]=1#eluna_pagecomments_top](http://www.genea.cz/informace/rady-do-zacatku/pismo/?tx_elunapagecomments_pi1[show_comments]=1#eluna_pagecomments_top).

Typo.cz [online]. . [cit. 2011-05-25]. Pravidla a názvosloví. Dostupné z WWW: <http://www.typo.cz/databaze/pravidla-a-nazvoslovi/>.

Cs.wikipedia.org [online]. [cit. 2011-05-25]. Transliterace. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Transliterace>.

<http://www.nm.cz/snm/matice.htm>

www.nkp.cz/start/knihcin/mezinarag/oma.html

Seznam obrázků

Obr. 1: báseň Hvězdy původní knižní vydání.....	42
Obr. 2: Báseň Hvězdy v antologii <i>RH</i>	43
Obr. 3: Báseň Hvězdy v antologii <i>HMK</i>	45
Obr. 4: Báseň Hvězdy v antologii <i>LČO</i>	46

Seznam použitých zkratk

VV – PhDr. Václavem Vaňkem, CSc.

JV – Josef Vintř

ET – Editor a text

VP – Vintrova pravidla

HMK – Hledání modrého květu

LČO – Lyrika českého obrození

RH – Rozkošný hrob